

Univerzita Karlova
Přírodovědecká fakulta

Studijní program: Demografie
Studijní obor: Demografie se sociální geografii

Radek Vodička

Analýza vývoje plodnosti na území bývalé Německé demokratické republiky a Spolkové republiky Německo po roce 1990

Analysis of fertility development on the former territory of Federal Republic of Germany and German Democratic Republic after 1990

Bakalářská práce

Vedoucí práce/Školitel: Ivana Kulhánová, Ph.D

Praha, 2025

Prohlašuji, že jsem závěrečnou práci zpracoval samostatně a že jsem uvedl všechny použité informační zdroje a literaturu.

Tato práce ani její podstatná část nebyla předložena k získání jiného nebo stejného akademického titulu.

V Praze dne 24. 04. 2025

.....
Podpis

Zde je poděkování vedoucí této bakalářské práce, paní doktorce, Ivaně Kulhánové, PhD, za vstřícnost, pozitivní přístup, pomoc, rady a ochotu u konzultací a při vypracovávání této práce.

Analýza vývoje plodnosti na území bývalé Německé demokratické republiky a Spolkové republiky Německo po roce 1990

Abstrakt

Tato práce má za cíl zabývat se odlišným procesem vývoje plodnosti na územích dříve rozdělené Spolkové republiky Německo a Německé demokratické republiky. Práce se nejdříve snaží v retrospektivním pohledu charakterizovat stručně vývoj plodnosti v Německé demokratické republice a Německé spolkové republice od konce 2. světové války do sjednocení v roce 1990 a dále v detailnějším pohledu charakterizovat vývoj plodnosti za tato územní vymezení po znovusjednocení až do dnešní doby. V praktické části se práce zaměřuje na vývoj ukazatelů mající hlavní vlivy na trendy v plodnosti a srovnání vývoje bývalé NDR a Česka od roku 1991.

Klíčová slova: plodnost, Spolková republika Německo, NSR, NDR, demografický vývoj v novém režimu, moderní trendy v plodnosti

Analysis of fertility development in the territories of former German Democratic Republic and Federal Republic of Germany after 1990

Abstract

The aim of this thesis is to examine different process in development of fertility between the former territories of the formerly divided Federal Republic of Germany and German democratic Republic. The thesis firstly attempts to, briefly, in retrospect, characterize fertility development in German Democratic Republic and Federal Republic of Germany since the end of World War II until reunification in 1990 and then, in more detail, characterize fertility development for these territories after reunification up to the present day. In its practical part, the thesis focuses on the development of indicators having the major influences on fertility trends and compares the development of former GDR and Czechia since 1991.

Keywords: fertility, Federal Republic of Germany, FRG, GDR, demographic development in new régime, modern trends in fertility

Počet znaků bez mezer: 83 399

OBSAH

SEZNAM OBRÁZKŮ	6
SEZNAM TABULEK	7
SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK	8
1 Úvod	9
2 Obecná východiska, výzkumné otázky, zdroje dat, metodika	11
2.1. Obecná východiska výzkumu/rešerše literatury	11
2.2. Výzkumné otázky	12
2.3. Zdroje dat	13
2.4. Metody výzkumu	13
3 Vývoj plodnosti od roku 1945 do roku 1990	16
3.1. Historické souvislosti	16
3.2. Vývoj plodnosti v NDR a NSR do roku 1970.....	17
3.3. Vývoj v NDR a NSR od roku 1970 do sjednocení	20
4 Vývoj plodnosti po roce 1990	23
4.1. Obecný kontext situace po sjednocení	23
4.2. Vývoj plodnosti mezi roky 1990 až 2000	24
4.2.1 Vývoj v bývalé NDR.....	25
4.2.2 Vývoj v bývalé NSR	27
4.3. Vývoj plodnosti po roce 2000	29
5 Analýza vybraných ukazatelů souvisejících s plodností a srovnání vývoje s Českem	35
5.1. Manželství a mimomanželská plodnost, míry plodnosti dle rodinného stavu.....	35
5.2. Časování a frekvence plodnosti, vývoj průměrného věku matek.....	41
5.3. Stručné porovnání vývoje vybraných ukazatelů v bývalé NDR a Česku od roku 1991 do současnosti	45
6 Závěr	50
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A ZDROJŮ	55
SEZNAM POUŽITÝCH DATOVÝCH PRAMENŮ	59

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obr. 1 – Vývoj úhrnné plodnosti a počtu živě narozených, NSR, 1950–1990	19
Obr. 2 – Vývoj úhrnné plodnosti a počtu živě narozených, NDR, 1950–1990.....	20
Obr. 3 – Vývoj úhrnné plodnosti, NDR a NSR, 1950–1990.....	21
Obr. 4 – Vývoj úhrnné plodnosti a počtu živě narozených, území bývalé NDR, 1991–2023 ...	27
Obr. 5 – Vývoj úhrnné plodnosti a počtu živě narozených, území bývalé NSR, 1991–2023	29
Obr. 6 – Vývoj úhrnné plodnosti, území bývalé NDR a NSR, Německo, 1991–2023	31
Obr. 7 – Vývoj úhrnné plodnosti a počtu živě narozených, Německo, 1991–2023.....	32
Obr. 8 – Úhrnná plodnost ve spolkových zemích Německa, 2023	34
Obr. 9 – Podíl mimomanželsky narozených, území bývalé NDR a NSR, 1991–2023	36
Obr. 10 – Podíl mimomanželsky narozených ve spolkových zemích Německa v roce 2023	38
Obr. 11 – Míry plodnosti svobodných a vdaných žen dle věku, území bývalé NDR a NSR, 2000.....	39
Obr. 12 – Míry plodnosti svobodných a vdaných žen dle věku, území bývalé NDR a NSR, 2016.....	40
Obr. 13 – Podíl živě narozených v a mimo manželství dle věku matky, území bývalé NDR, 2016.....	40
Obr. 14 – Podíl živě narozených v a mimo manželství dle věku matky, území bývalé NSR, 2016	41
Obr. 15 – Míry plodnosti dle věku, území bývalé NDR a NSR, 1991 a 1993	42
Obr. 16 – Míry plodnosti dle věku, území bývalé NDR a NSR, 2000 a 2010	43
Obr. 17 – Míry plodnosti dle věku, území bývalé NDR a NSR, 2016 a 2021	44
Obr. 18 – Vývoj průměrného věku matek při narození dítěte, území bývalé NDR a NSR, 1991 –2023	45
Obr. 19 – Vývoj úhrnné plodnosti a počtu živě narozených, Česko, území bývalé NDR, 1991– 2023	46
Obr. 20 – Mimomanželská plodnost, Česko, území bývalé NDR, 1991–2023	47
Obr. 21 – Míry plodnosti dle věku, Česko, území bývalé NDR, 1993, 2000, 2016 a 2021	48
Obr. 22 – Vývoj průměrného věku matek při narození dítěte, Česko, území bývalé NDR, 1991– 2023	49

SEZNAM TABULEK

Tab. 1 – Definice živě narozeného dítěte v bývalé NDR a NSR	14
Tab. 2 – Podíl mimomanželsky narozených dle spolkových zemí Německa a vybraných let....	37

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK

ČSÚ	Český statistický úřad
ČR	Česká republika (Česko)
fx	míra(y) plodnosti
HFD	Human Fertility Database
kp	Konečná plodnost
NATO	Severoatlantická aliance
NDR	Německá demokratická republika
NSR	Německá spolková republika
SB	Statistisches bundesamt
SSSR	Sovětský svaz socialistických republik
SRN	Spolková republika Německo
USA	Spojené státy americké
úp	Úhrnná plodnost
WHO	Světová zdravotnická organizace

Kapitola 1

Úvod

Pokles a stabilizace plodnosti na nízkých hodnotách v posledních desetiletích je v rámci Evropy dlouhodobě diskutovaný jev. Nejinak tomu je i u Spolkové republiky Německo, kde lze však na rozdíl od ostatních evropských zemí díky historickému vývoji po 2. světové válce a rozdělení na část „západní“ Evropy a Východního bloku pozorovat odlišné tendence vývoje plodnosti na území jednoho státu při uvažování rozdělení dle hranice, jež zde byla před sjednocením obou celků v roce 1990.

Trend stálého poklesu celkové plodnosti je v Německu (resp. na území Německého císařství) patrný od konce 19. století (stejně jako v ostatních zemích, ve kterých v té době proběhla industrializace). Výraznější pokles zejména v Německé spolkové republice (NSR) je možno sledovat v 60. letech a nadále pokračující do sjednocení, např. v roce 1984 dosahovala čistá míra reprodukce pro „domácí“ obyvatelstvo hodnoty 0,605 („tedy v průměru se ženě na území NSR v té době narodilo 0,6 dcer, které se dožily věku své matky v době jejich narození“) (Huinink, Tuma, 1987). V roce 2023 dosahovala úhrnná plodnost žen v Německu hodnoty pouze 1,26 dětí na ženu u žen s německým občanstvím. U žen s jiným, než německým občanstvím byla tato hodnota značně vyšší a to 1,89 dětí na ženu (SB, 2025). U obou skupin obyvatel je za celé Německo trend vývoje ukazatele úhrnné plodnosti podobný jako v Česku, tedy znovu narůstající hodnoty (po předchozím propadu) přibližně od roku 2010, jež kulminovaly v roce 2021 během pandemie COVID-19 a hned v následujících letech nastává prudký pokles hodnot ukazatele (SB, 2025). V současné době čerpá Německo přírůstek obyvatel z drtivé většiny migrací, přirozený přírůstek je dlouhodobě záporný (Dorbritz, 2008), např. v roce 2022 činila hrubá míra přirozeného přírůstku -3,9 ‰ (SB, 2025). Dlouhodobě nízká plodnost společně s nadúmrtostí v důsledku světových válek ve 20. století jsou pravděpodobnými faktory a důvody, proč Německo během minulého století nikdy nezažilo populační „boom“, jako tomu bylo v případě jiných států tzv. „Západního světa“ a víceméně se populace držela i přes imigraci na stejné úrovni.

Dle diskutovanosti a všeobecné přítomnosti tématu v Německém prostoru je zde téma plodnosti palčivým a probíraným problémem, s přihlédnutím k faktu, že NSR měla za období studené války demografický vývoj následující „západní“ Evropu, ještě delší dobu než např. v Česku (kde skutečný dlouhodobější výrazný propad plodnosti nastal až od 90. let). Záměrem práce je zkoumat předem předpokládaný odlišný vývoj plodnosti na územích bývalé Německé demokratické republiky (NDR) a NSR při uvažování velice stručného náhledu na vývoj jevu v

západní Evropě a bývalých zemích Východního bloku, hledání příčin a důsledků, a hlavně porovnání situace posledních let s předcházejícím vývojem. S pomocí informací získaných z literatury také osvětlení vývoje/faktů, a jejich vtažení k numerickým hodnotám (výsledkům).

Cílem práce je tedy zjistit, jak probíhal vývoj plodnosti na územích bývalé NDR a NSR a s ní spojených vybraných ukazatelů po sjednocení Německa v roce 1991 (se stručným náhledem na vývoj mezi lety 1945 až 1990) a to hlavně, zda došlo ke konvergenci plodnosti se souběžným vývojem v obou zkoumaných částech Německa. Vývoj ukazatelů je popsán s pomocí informací vycházejících z literatury, v případě nedostupnosti těchto informací jsou posuzovány možné příčiny vedoucí k danému vývoji. Vybrané ukazatele mají „doprovodnou“ funkci s cílem osvětlení a poukázání probíhajících změn odrážejících se na celkové plodnosti. Práce se také zmiňuje (více či méně dle období a důležitosti) o sociologických změnách a trendech vztažených k danému vývoji plodnosti/ukazatelům, přičemž hlavním způsobem zkoumání a analýzy je „transverzální pohled“ – tedy sledování a popis výkyvů ve zkoumaném období (v tomto případě jednotlivé roky).

Práce se tedy nejdříve zabývá stručnějším popisem vývoje plodnosti v NDR a NSR od konce 2. světové války až do sjednocení Německa. Další část práce je zaměřena na vývoj v územích dle bývalého rozdělení v 90. letech, kde jsou popsány hlavní trendy a příčiny vývoje po sjednocení. Následně je popsán vývoj a s ním spojené trendy od roku 2000 až do současnosti (stále dle bývalého rozdělení NDR a NSR, také je okrajově zmíněn vývoj za celé Německo). Od 90. let se v práci již pracuje s vlastní analýzou. V poslední části je s pomocí vlastní analýzy popsán vývoj vybraných ukazatelů, doplněný o poznatky z literatury a také srovnání vývoje na území bývalé NDR a Česka, vše od roku 1991 do roku 2023.

Kapitola 2

Obecná východiska, výzkumné otázky, zdroje dat, metodika

2.1. Obecná východiska výzkumu/rešerše literatury

Plodnost/porodnost je v současné době nejen v oblasti Evropy velice diskutovaným a probíraným tématem. Německo prošlo od konce 2. světové války drastickými změnami, a to hlavně v rámci rozdělení na dva státní celky s různými politickými režimy po dobu více jak 40 let. Přes počáteční nesouhlasy a protesty se obyvatelé těchto států nakonec dokázali sžít s novými režimy. S tím se také začaly projevovat odlišné preference a typy chování obyvatelstva v dříve jednotném státě, ať už se jednalo o postavení žen a mužů, preferenci zaměstnání, vzdělání, rodinného modelu a další, což bylo retrospektivně popisováno mnoha autory v literatuře a v mnoha vědeckých sférách (Behrend, 2011, Hoorn, Maseland, 2010, Kreyenfeld, 2004).

V rámci Německa je úroveň plodnosti oproti zbytku světa dlouhodobě nízká (Dorbritz, 2008), díky rozdělení na dva odlišné politické režimy po 2. světové válce zde došlo k odlišnému vývoji plodnosti s převrácjícími se trendy v různých obdobích, a to jednak vlivem politik, tak i společenského vývoje. Po počátečním období vysoké plodnosti v obou územích došlo od 60. let k odlišnému vývoji u obou států. V NSR došlo i přes přetrvávající model žen v domácnosti k určitým společenským změnám v literatuře popsán jako související s tzv. „druhým demografickým přechodem“, což způsobilo propad a následnou stagnaci plodnosti na nižších (ale stálých) hodnotách trvajících po dekády. V důsledku poklesu plodnosti v 60. letech byla politika NDR od 70. let silně propopulační, s cílem udržet vyšší plodnost i počet narozených dětí (na rozdíl od NSR mohla spoléhat pouze na přirozenou měnu obyvatelstva), což zapříčinilo vzrůst plodnosti (Babková, 2008, Husák, 2008, Kreyenfeld, 2004). Následný kolaps plodnosti v bývalé NDR a propad v té době k nejnižším historickým hodnotám přitáhl pozornost vědecké i společenské části světa (Eberstadt, 1994). Při hledání příčin tohoto stavu se došlo k mnoha závěrům, hlavně v sociologickém rámci, různé provedené studie a výzkumy odhalily změny chování v rámci plodnosti a přidružených demografických jevů, které však v určitých případech do menší míry probíhaly již dříve, ale jejichž hlavním katalyzátorem byl dle literatury přechod do nového režimu (Adler, 1997, Conrad et. al. 1996). Podobně jako v ostatních bývalých zemích východního bloku i zde došlo k posunu a “vynechání” plodnosti ve stěžejních věcích, avšak celkový efekt zde měl zpočátku trochu odlišný a razantnější průběh z důvodu přímé spojitosti

k Západnímu Německu (Adler, 1997, Conrad et. al., 1996, Eberstadt, 1994, Kreyenfeld, Konietzka, 2004). Hypotézy a výzkumy také debatovaly a zaměřovaly se na to, zda, kdy a jak dojde ke konvergenci plodnosti mezi oběma územími. Dále se dle pokročilých výpočtů a odhadů zkoumala ve vědeckých pracích plodnost dle pořadí narozeného dítěte, za což oficiálně chyběla do roku 2009 data (Goldstein, Kreyenfeld, 2011).

Ve 21. století se začíná hovořit o konvergenci plodnosti mezi východem a západem Německa, s přihlédnutím k předchozímu a následujícímu vývoji by se však v rámci bývalé NDR dalo hovořit spíše o dočasném (ale razantním) propadu plodnosti a následnému navrácení hodnot po zotavení z “šoku”, který přinesl nový režim a celkově způsob života. Dalo by se tedy říci, že došlo k určité formě resilience, ovšem dle poznatků z výzkumů a dat přizpůsobení (v obou částech Německa) vedlo k posunu do vyššího věku a tím pádem také nenaplnění potenciální plodnosti (Pötzsch, 2016). Nárůst hodnot plodnosti během pandemie COVID-19 v obou sledovaných územích byl “osvětlen” skrz různé důvody včetně “návratu k rodinným hodnotám” a možnostmi více času na rodinné vazby (Bujard, Andersson, 2024). Pokud porovnáme situaci například s Českem, je možné, že se jednalo spíše o “dohánění” plodnosti (i vyššího pořadí) v čase, kdy k tomu byly příhodnější podmínky.

I přes značné množství literatury zaměřené převážně na propad plodnosti a změnu s ní spojených jevů v 90. letech v bývalé NDR a dostupnost literatury zaměřené na odhad plodnosti dle pořadí (za absenci oficiálních dat od sjednocení do roku 2009) je mnohem menší množství literatury zaměřené přímo na vývoj plodnosti na území dřívější NSR (od 90. let) a absence literatury řádně osvětlující vývoj po první dekádě 21. století. Velké množství literatury se také spíše zaměřovalo na svoji vlastní „konkrétní“ analýzu či „podtéma“ a celkovou problematiku zmiňovalo spíše stručněji (či příliš obecně). Je možné usuzovat, že s následujícím vývojem plodnosti vyjdou v blízké budoucnosti studie zaměřující se také na vývoj v poslední dekádě.

2.2. Výzkumné otázky

S pomocí literatury a dostupných dat si práce klade za cíl popsat trendy ve vývoji plodnosti a jejich ukazatelů mezi územími po sjednocení. Dalším cílem práce je zjistit, do jaké míry došlo ke konvergenci, případně zda je stále mezi územími patrná diferenciaci i v posledních letech. Dalším cílem na základě četby literatury je analýza vývoje průměrného věku matek mezi východní a západní částí Německa a mimomanželsky narozených. Vzhledem k nedostatku informací v literatuře se práce dále zaměřuje na porovnání vývoje ukazatelů plodnosti mezi bývalou NDR a jinou bývalou zemí Východního bloku. Z důvodu socio-geografické blízkosti a dostupnosti dat bylo zvoleno Česko. Výzkumné otázky jsou tedy stanoveny následovně:

- Jaké byly trendy ve vývoji plodnosti a přidružených jevů mezi územími bývalé NDR a NSR od sjednocení do současnosti?
- Do jaké míry mezi územími došlo ke konvergenci v rámci plodnosti?
- Je diferenciaci plodnosti patrná i v dnešní době?
- Jaký byl vývoj ve věku matek a mimomanželské plodnosti?

- Jaký byl vývoj plodnosti v bývalé NDR ve srovnání s Českem od 90. let?

2.3. Zdroje dat

Primárním zdrojem dat pro vlastní výpočty byl Německý statistický úřad (Statistisches Bundesamt, dále jen SB), jež poskytl data za počet živě narozených dle věku a rodinného stavu matky a také počet žen dle věku a rodinného stavu za jednotlivé spolkové země i Německo dle bývalého rozdělení na východní a západní část od roku 1991 do roku 2023. Na základě stejné metodiky výpočtů jako v práci byly z dat statistického úřadu převzaty také hodnoty úhrnné plodnosti obou bývalých částí Německa do roku 1990.

Data za počty živě narozených v rámci NDR a NSR do roku 1990 byla brána z Human fertility database (dále jen HFD), jejich dostupnost se datuje od roku 1956. Počet narozených zde byl uveden celkem za všechny narozené ve všech věcích matek.

Dále byl z Německého statistického úřadu získán počet narozených mimo a v manželství za jednotlivé spolkové země. Získání vhodných dat pro vlastní výpočty v práci (hlavně úhrnné plodnosti) bylo složité, např. střední stav žen dle věku byl poskytnut pouze od roku 2000 a výše, mezi roky 1991 a 1999 byl k dispozici pouze koncový stav obyvatelstva dle věku a pohlaví. Data za ženy dle věkových skupin s rozdělením na východní a západní část Berlína byla dostupná pouze do roku 1994 (dále jen za Berlín celkem), zatímco živě narození dle věku matky byly započítáni do roku 2000 i v rámci rozdělení na Východní a Západní Berlín. Další komplikací byla změna administrativního rozdělení Berlína po roce 2000, která neumožňuje provádět výpočty za obyvatele přesně dle bývalého rozdělení (Kreyenfeld et. al., 2019), proto byla v rámci práce oblast Berlína od roku 2000 z výpočtů zcela vynechána. Data za živě narozené dle věku a rodinného stavu matky byla dostupná pouze od roku 2000 do roku 2017, s tím, že od roku 2010 byla data za ženy dle rodinného stavu dostupná od 20 a více let a některé roky chyběly. Data za živě narozené dle pořadí nebyla mezi roky 1990 až 2008 vedena (Kreyenfeld et. al., 2019, Goldstein, Kreyenfeld, 2011), takže byla v práci zmíněna pouze v teoretické části.

K výpočtům a srovnávání za Česko byla užita data Českého statistického úřadu (ČSÚ), konkrétně data z publikace “Demografická příručka 2023” a “Demografická ročenka” za roky 1990, 2000, 2016, 2021 a 2023.

2.4. Metody výzkumu

Plodnost je v demografii chápána jako synonymum porodnosti – studie zabývající se událostmi spojenými s rozením dětí/reprodukci. Termín se užívá zvláště při studiu tohoto procesu u ženské části populace, v rámci pouze živě narozených dětí (kterými se zabývá tato práce) se hovoří také o “čisté plodnosti” (Kalibová, Pavlík, 2005). Plodnost také označuje počet živě narozených dětí (Kalibová et. al, 2009). Pro hodnocení nemanželské plodnosti se nejčastěji užívá podíl legitimacy, který udává zastoupení živě narozených dětí mimo manželství z celkového počtu živě narozených

(Kalibová, Pavlík, 2005). Definice živě narozeného dítěte se v NDR/NSR měnila, její změny jsou následně uvedeny v Tab. 1.

Tab. 1 – Definice živě narozeného dítěte v bývalé NDR a NSR

Stát	Období	Definice
NDR	1946–1956	Dýchání plicemi po vypuzení z dělohy
	1957–1961	Dýchání plicemi nebo jiné známky života (srdeční tep, pohyb)
	1962–1978	Dýchání a srdeční tep po úplném vypuzení z matky
	1979–1989	Dýchání a srdeční tep po úplném vynětí z matky (bez ohledu na přestřížení pupeční šňůry/vyjmutí placenty)
NSR	1946–1957	Dýchání plicemi
	1958–1989	Dýchání, srdeční tep nebo pulzující pupeční šňůra po vypuzení z matky

Zdroj: Kreyenfeld et. al. (2019), SB (1993)

Od roku 1990 je za živě narozené dítě v Německu bráno takové, u kterého nastane dýchání, srdeční tep nebo pulzace pupeční šňůry po vypuzení z těla matky (Kreyenfeld, et. al, 2019). V Česku zněla v časovém rámci analýzy od roku 1988 definice živě narozeného dítěte jako úplné vypuzení nebo vynětí z těla matčina, jestliže dítě projevuje alespoň jednu ze známek života a má porodní hmotnost: a) 500 g a vyšší, nebo b) nižší než 500 g, přežije-li 24 hodin po porodu (ČSÚ, 2015). Od 1. 4. 2012 je za živě narozené dítě považováno dítě, které po vypuzení z matčina těla projevuje jakékoliv známky života bez ohledu na hmotnost a délku těhotenství (ČSÚ, 2022).

Hlavní otázky kladoucí se v rámci plodnosti jsou “jaký je průměrný počet dětí připadajících na 1 ženu” a “jaké je rozložení porodů” (Pavlík et. al., 1986). Tyto otázky lze studovat longitudinálním (“generačním/kohortním”)¹ i transverzálním² pohledem. V rámci transverzálního pohledu se poté jedná o sledování jevu na fiktivní generaci žen vztaženém k jednomu roku. Porody v rámci výpočtu jsou brány nejdříve bez ohledu na pořadí a jako obnovitelná událost (žena, u které jev nastal, nevystupuje z kohorty exponované populace). Nejdříve dochází k výpočtu měr (pravděpodobností) plodnosti dle věku (f_x) (tedy, jaká je pravděpodobnost, že žena porodí dítě v daném věku či nikoliv). Výpočet je proveden vztažením počtu živě narozených dle věku matky (N_x^v) ke střednímu stavu žen v daném věku (${}_{1.7}P_x^z$) (Pavlík et. al., 1986, str. 295):

$$f_x = \frac{N_x^v}{{}_{1.7}P_x^z}$$

¹ Jev se sleduje u určité generace nebo kohorty během doby, ve které u nich mohl nastat.

² Jev je sledován u všech kohort/generací za vymezené období (nejčastěji rok).

Součet jednotlivých měr plodnosti je měřítkem intenzity plodnosti, vyjadřuje průměrný počet narozených na 1 ženu. U generačních měr je jejich výsledným součtem konečná plodnost (kp), vyjadřující průměrný počet živě narozených dětí žen z dané generace za neexistence úmrtnosti v reprodukčním období (věku). Jestliže se jedná o součet měr plodnosti v daném období, hovoříme o úhrnné plodnosti (úp), vyjadřující průměrný počet dětí, které by se narodily (živé) žen z daného souboru během celého reprodukčního období, jestliže by v tomto období nedošlo ke změně měr plodnosti v jednotlivých věcích. U vlastních výpočtů je počítáno s mírami plodnosti ve věku 15 až 49 let, vzorec úhrnné plodnosti tedy vypadá v obou zmíněných podobách následovně (Pavlík et. al., str. 296, 304):

$$\text{úp} = \sum f_x = \sum_{15}^{49} f_x$$

Průměrný věk matek při narození (živého) dítěte (bez ohledu na pořadí) je počítán jako vážený aritmetický průměr s využitím měr plodnosti dle věku. Použit je následující vzorec převzatý z metodiky HFD (Kreyenfeld et. al., 2015, str. 41):

$$\text{průměrný věk matek při narození} = \frac{\sum_x^{\max} \bar{x} \cdot f(x, t)}{\sum_x^{\max} f(x, t)}$$

Míry plodnosti dle rodinného stavu a věku matky se počítají jako narození dle rodinného stavu a věku matky vztažení ke střednímu stavu počtu žen dle rodinného stavu. V případě této práce jsou do výpočtu zahrnuti pouze živě narození. Nejčastěji se takto počítají míry manželské plodnosti dle věku, míry plodnosti svobodných jsou v práci počítány stejným způsobem, avšak nahrazeny svobodnými ženami a narozenými svobodným matkám (Pavlík et. al., str. 295):

$$f_x^m = \frac{N_x^{v,m}}{1.7P_x^{z,v}}$$

Střední stav žen dle věku v Německu byl mezi lety 1991–1999 spočítán průměrem z koncových ročních stavů, mezi lety 2000–2023 byl střední stav dostupný z dat. Do počtu živě narozených v rámci dělení na bývalou NDR a NSR byly mezi lety 1991–1999 započítáni i narození v západní a východní části Berlína (počet narozených byl uveden celkem dle věku matky za východ a západ), u žen však mezi roky 1995–1999 toto rozdělení na východní a západní část Berlína chybělo (počty však byly dostupné za jednotlivé spolkové země a Berlín celkem). Kvůli pevně započítanému počtu narozených i s částmi Berlína v datech bylo rozhodnuto, že k výpočtu středního stavu žen v tomto období budou k oběma částem Německa připočteny zvlášť ženy za Berlín. Toto rozhodnutí mělo relativně minimální vliv na výsledné hodnoty úhrnné plodnosti v bývalé NSR, kvůli velké velikosti populace v ostatních spolkových zemích, v bývalé NDR došlo ovšem k ovlivnění a snížení hodnot výsledné úhrnné plodnosti oproti oficiálním výsledkům SB (i když ne příliš drastickému). V případě vynechání berlínských žen by naopak došlo k nadhodnocení výsledné úhrnné plodnosti. V rámci Česka byla všechna potřebná data dostupná a žádné úpravy k výpočtům nebyly třeba. Počet živě narozených v daném roce byl od roku 1991 v obou částech Německa i Česku kvůli větší přesnosti se způsobem výpočtu úhrnné plodnosti počítán pouze u žen ve věku 15 až 49 let.

Kapitola 3

Vývoj plodnosti od roku 1945 do roku 1990

3.1 Historické souvislosti

8. května 1945 skončila na území Evropy druhá světová válka. Konec války byl v tento den iniciován bezpodmínečnou kapitulací nacistického Německa (nebo také „Třetí Říše“). Druhá světová válka ovlivnila následující vývoj a rozdělení Evropy po zbytek století, v Německu tomu nebylo jinak. Na základě Jaltské a poválečné Postupimské konference došlo ke změně předválečných hranic Německa a rozdělení na okupační zóny. Východní oblasti dřívějšího Pruska (drtivá většina Slezska – něm. *Schlesien*, velká část Pomořanska – něm. *Pommern* a část Braniborska – něm. *Brandenburg*), připadly nově Polsku jako kompenzace za východní území anektované Sovětským svazem, zatímco bývalá enkláva známá jako Východní Prusko (něm. *Ostpreußen*) bylo rozděleno mezi Polsko a Sovětský svaz (dnes Kaliningradská oblast) (Allen, 2003, Bessel, 2009).

Nová hranice Německa s Polskem byla určena na základě toku řek Odra-Lužická Nisa od Baltského moře až k českému hraničnímu městu Hrádek nad Nisou (výjimkou byla oblast města a přístavu Štětín, jež také připadl Polsku, i přes umístění za tokem řeky). Vytyčení nové hranice se však neobešlo bez určitých mezinárodních konfliktů, převážně v zájmu Spojených států a Polska/SSSR, a to hlavně z důvodu, že bez ohledu na názor a politickou příslušnost většina polských představitelů s hranicí jako kompenzací souhlasila (Allen, 2003). Změna hranic pro Německo neznamenal do velké míry ztrátu populace, jelikož téměř veškeré původní německé obyvatelstvo (nebo i to, které se jako německé identifikovalo) bylo odsunuto a většina zabraných oblastí dosídlena Poláky a Rusy (Kamusella, 1999). V rámci nových německých regionů však přísun obyvatelstva z východu znamenal výzvu a demografické změny. Německo bylo dále rozděleno do 4 okupačních zón – sovětské, americké, francouzské a britské, a to včetně hlavního města Berlín (Sársko mělo zvláštní status pod vlivem Francie). V květnu roku 1949 došlo ke sjednocení území okupovaných Francií, Velkou Británií a USA, a vytvoření nového státu Německá spolková republika, zatímco z území okupovaných SSSR vznikla Německá demokratická republika, která byla součástí komunistického Východního bloku. Oba bloky od sebe byly pevně hraničně oddělené a střezené, přechod hranic byl umožněn pouze za určitých okolností/splnění podmínek. Toto rozdělení a drastická změna režimů předznamenalo odlišný kulturní, ekonomický a demografický vývoj daných oblastí přetrvávající až do dnešních dnů.

V obou částech došlo k přechodu na nový ekonomický směr a s pomocí plánů a investic z vnější k znovuvybudování mnoha poničených nebo zničených měst, ploch a průmyslu, což bylo v té době vnímáno jako obdivuhodný zázrak (Strang, 1955). NSR po svém vzniku vstoupila do NATO, přijala tzv. Marshallův plán, proamerickou politiku a začala poprvé od konce války znovu zbrojit. Tento krok byl nejvíce iniciován tehdejším kancléřem Konradem Adenauerem, v zájmu ochrany před případnou agresí NDR a SSSR, a to včetně umístování jaderných zbraní na území NSR, i když ne se všemi kroky obyvatelstvo souhlasilo (Szabo, 2023). NDR se přiklonilo k SSSR a převzalo plány na obnovu v zemích Východního bloku. Zde však vnější podpora na obnovu nebyla zdaleka tak významná jako tomu bylo v NSR (Behrend, 2011). NDR se vnímalo jako stát v němž nejsou a de facto nebyly profašistické tendence jakéhokoliv typu a které odsuzovalo činy předchozího režimu, nepovažovalo se však za jeho nástupce, či že by s ním mělo cokoliv společného, zatímco NSR se považovalo za nástupce nacistického Německa, který se snažil vypořádat s minulostí, již považoval za svou (Weiner, 2023). V důsledku odlišných přístupů a možností ve zdravotnictví, ekonomice a politice došlo také k odlišnému demografickému vývoji, přičemž jedním z nejvýznamnějších rozdílů byl odlišný vývoj úmrtnosti, resp. zaostávání ve snižování úmrtnosti a růstu naděje dožití NDR za NSR (Grigoriev, Pechholdová, 2017). Odlišné bylo také společenské uspořádání, resp. postavení žen ve společnosti, Behrend (2011) uvádí, že se NDR stala hned po svém vzniku (a hlavně v 60. letech) jednou z „nejmodernějších“ zemí v Evropě z důvodu rovnocenného postavení žen a mužů a možnosti práce vdaných žen (například oproti západní NSR) a později také podpora mladých matek ve studiu. Přes občasné (většinou potlačené) protesty zůstávala pozice režimu NDR ve společnosti pevná. Nárůst nespokojenosti ve společnosti začal po roce 1985 s politikou perestrojky a s ní také snahy o „socialismus s lidskou tvář“ jak tomu chtělo dříve Československo. V říjnu 1989 se konaly první velké demonstrace proti režimu (Lipsko) a ústřední výbor začal jednat se zástupci stran občanských práv. 4. listopadu 1989 se na Alexanderplatz v Berlíně konala masová demonstrace (500 tis. osob), což v plném efektu spustilo tzv. „sametovou revoluci“, 9. listopadu 1989 byl umožněn volný přechod mezi NDR a NSR. Původní sblížení obou států nakonec přešlo 3. října 1990 ke znovusjednocení obou států (Behrend, 2011, Berdahl, 2005).

3.2. Vývoj plodnosti v NDR a NSR do roku 1970

Rozdílný demografický vývoj mezi NDR a NSR byl značně pozorovatelný nejen v rámci úmrtnosti, ale také porodnosti. Z dat ukazatelů porodnosti za oba celky je možno zpozorovat odlišné trendy, které víceméně následovaly trendy probíhající ve vyšších územně-politických celcích, tedy v případě NSR trendy „západní Evropy“, v případě NDR se jednalo převážně o trendy Východního bloku.

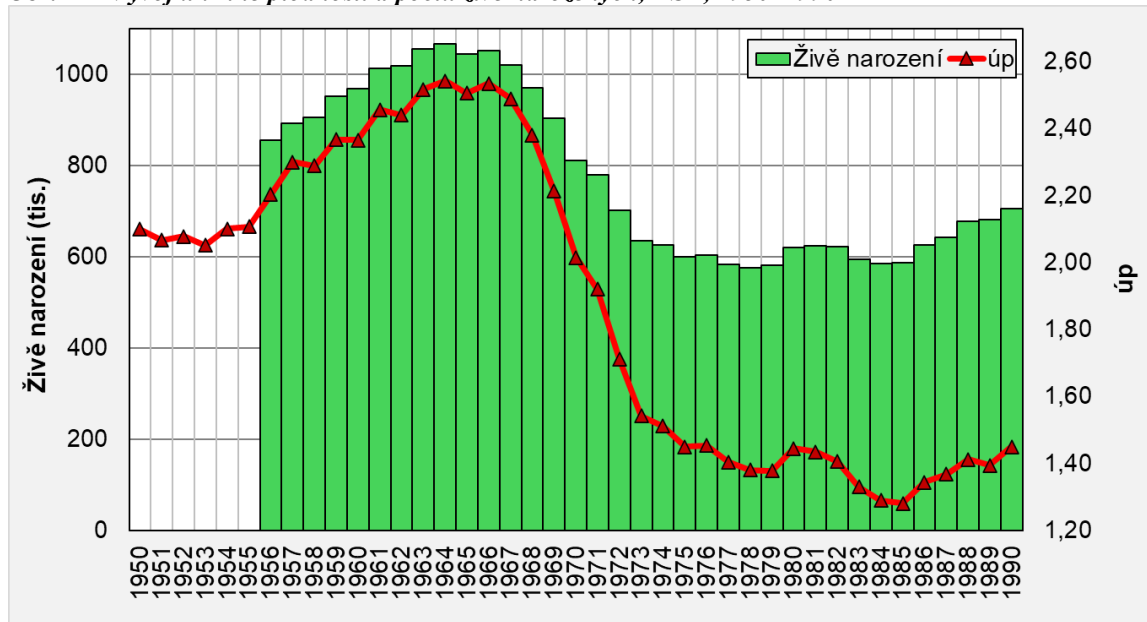
V případě Německa je nutné se podívat na situaci, která byla před 50. lety. Nacistické Německo bylo ve 30. letech iniciátorem pro-natalitních politik a směřů i pro další evropské země. Po úpadku plodnosti, který se prohloubil v době hospodářské krize mělo mnoho režimů nově za cíl zvýšit svou populaci skrz přirozený přírůstek, jenž byl vnímán jako známka „vitality“ a síly

dané země (Glass, 1968). Zvláště ve fašistických režimech byl velký důraz, aby žena měla dostatečný počet dětí a režim tím pádem dostatečný počet „lidské síly“. V průběhu druhé světové války však došlo v mnoha z těchto států k propadu plodnosti z důvodu válečné situace a s ní také související nasazení mužů do bojů, méně mužů v „domácích“ pozicích znamenalo méně narozených dětí, jejichž počet by byl za normálních okolností vyšší.

Po druhé světové válce byla hlavně v západní Evropě snaha o návrat k předchozím hodnotám, poválečné uvolnění často vedlo k růstu měr plodnosti a sňatečnosti. Stejně tak v poválečném Německu došlo zpočátku k nárůstu plodnosti i počtu narozených oproti posledním letům války. Německo se kvůli vysokým ztrátám mužské populace (převážně kohorta narozených mezi lety 1910 až 1927) ve válce (hlavně ke konci konfliktu) muselo vypořádat s nerovnoměrným poměrem pohlaví (resp. s vyšším podílem žen ku podílu mužů v reprodukčním věku). Studie provedená na plodnost v poválečném Německu zjistila, že ženy v tomto pohlavně-nerovnoměrném prostředí měly v mladších věcích nižší plodnost a sňatečnost, než tomu bylo u populace s vyváženým poměrem pohlaví, avšak přibližně po 30. roce života jejich plodnost začala narůstat a její hodnoty „dohnaly“, či předčily plodnost žen, jež byly v tomto ohledu nejvíce produktivní v dřívějším věku. Ženy, které měly žádnou, nebo malou preferenci pro potomky zůstávaly o něco častěji bezdětné než za normálních podmínek, ovšem ženy, které chtěly mít děti, jich měly v průměru vyšší počet než za normálních podmínek. Tedy zkráceně, nevyrovnanost v poměru pohlaví vedla k posunu průměrného věku matky při prvním porodu, avšak konečná plodnost byla vyšší než za rovnoměrného poměru pohlaví, a to i přes menší možnosti výběru v „manželské sféře“. To mohlo značit trend počátečního poklesu úhrnné plodnosti (jako tomu bylo např. v Česku v 90. letech), ale vyšší hodnotu konečné plodnosti (Kesternich et. al, 2019).

V NSR došlo po válce k návratu měr (manželské) plodnosti na předválečnou úroveň (resp. na úroveň z roku 1930). Trend počtu narozených zde do konce 60. let stoupal (Obr. 1) převážně kvůli vysoké sňatečnosti a manželské plodnosti, což bylo spojeno kromě poválečné „euforie“ také s velice dobrou ekonomickou situací, lépe řečeno „Německým ekonomickým zázrakem“ – tzv. *Wirtschaftswunder*, který trval přibližně do poloviny 60. let a zapříčinil výraznou prosperitu NSR (Husák, 2008). Úhrnná plodnost vzrůstala z hodnot okolo 2 dětí na ženu v roce 1950 až k hodnotám držícím se okolo 2,5 dítěte na ženu od poloviny do konce 60. let a počet živě narozených kulminoval skoro okolo 1,2 milionu ve stejnou dobu (Obr. 1). Byla zde také značná diferenciací úrovně plodností dle socioekonomického statusu v rámci manželství, kde zaměstnání manželů (resp. muže) v průměru značně „hýbalo“ s úrovní plodnosti v manželství. Např. pokud byl manžel samostatně výdělečný v zemědělství, dosahovala manželská plodnost hodnoty 2,7 (při délce trvání manželství 17–22 let), zatímco u běžných placených zaměstnanců dosahovala za stejné situace hodnota manželské plodnosti „pouze“ 1,78 (údaje za rok 1962). Obecně platilo, že čím delší dobu trvalo manželství, tím vyšší hodnoty (v průměru) dosahovala plodnost (Glass, 1968).

Obr. 1 – Vývoj úhrnné plodnosti a počtu živě narozených, NSR, 1950–1990

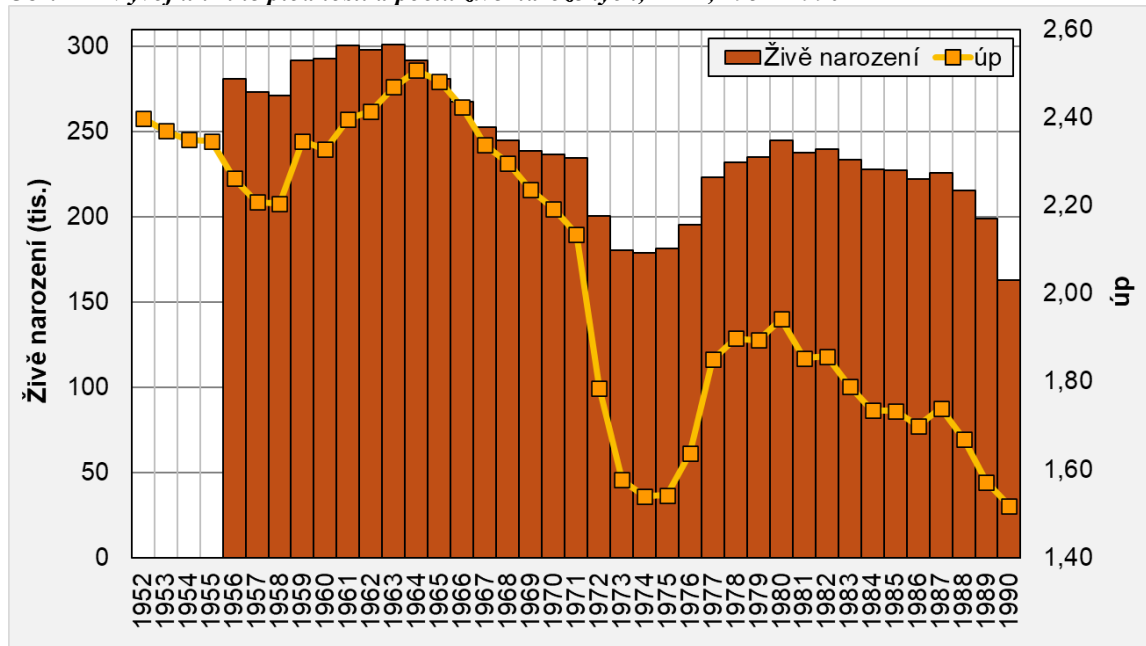
Poznámky: Počet živě narozených byl brán za všechny matky celkem, nehledě na věk, dostupný od roku 1956.

Ukazatel úhrnné plodnosti počítán z měr plodnosti ve věku matek 15 až 49 let.

Zdroj: HFD (2025), SB (2025), vlastní zpracování

V NDR došlo také v 50. a 60. letech k nárůstu plodnosti a počtu narozených, růst hodnot zde však nebyl tak rapidní jako tomu bylo v NSR, spíše se s výjimkou menších propadů mezi lety 1956–1958 trend držel na úrovni počátku 50. let. Úhrnná plodnost stejně jako v NSR dosáhla maxima hodnoty 2,5 dítěte na ženu v polovině 60. let, ta se však neudržela až do počátku 70. let jako tomu bylo u NSR a nastal její pokles, přičemž maximální počet živě narozených osciloval ve stejném období těsně pod 300 tisíc (viz. Obr. 2).

Obr. 2 – Vývoj úhrnné plodnosti a počtu živě narozených, NDR, 1952–1990

Poznámky: Počet živě narozených byl brán za všechny matky celkem, nehlédě na věk, dostupný od roku 1956.

Ukazatel úhrnné plodnosti počítán z měr plodnosti ve věku matek 15 až 49 let, v rámci NDR dostupný od roku 1952.

Zdroj: HFD (2025), SB (2025), vlastní zpracování

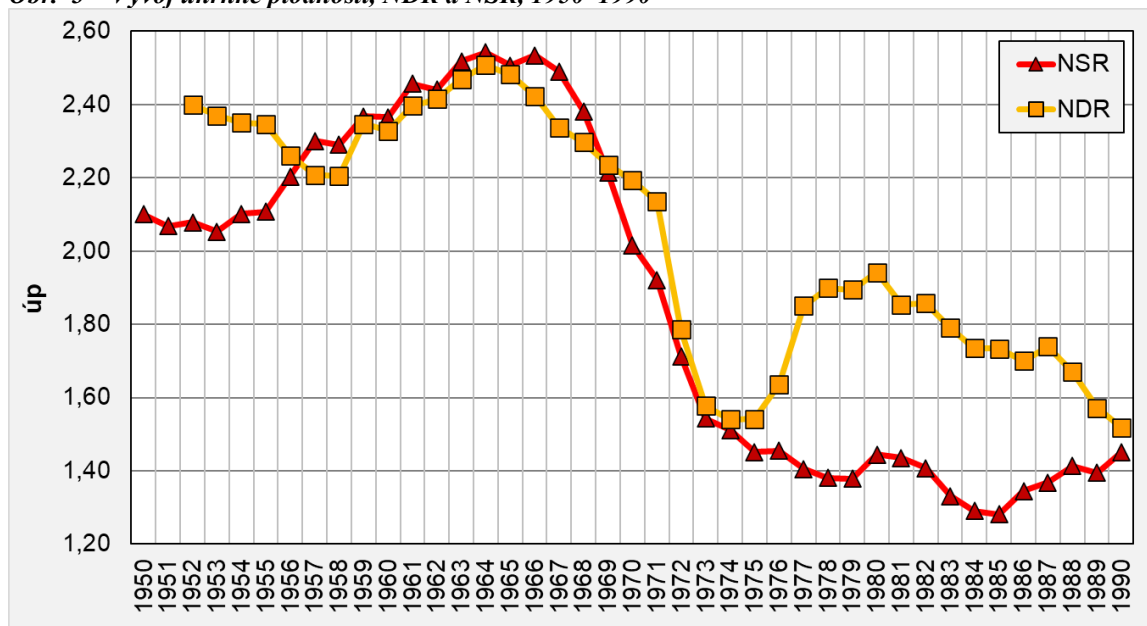
Podíl nemanželských živě narozených dětí byl již v 50. letech vyšší v NDR oproti NSR, avšak u obou států do poloviny 60. let klesal. V NDR takto nastal pokles z hodnoty 12,8 % živě narozených mimo manželství v roce 1955 na 9,4 % v roce 1964, v NSR za stejné období nastal pokles z 7,7 % na pouhých 4,8 % živě narozených mimo manželství (Glass, 1968).

3.3. Vývoj v NDR a NSR od roku 1970 do sjednocení

Počátkem 70. let nastala změna trendů vývoje v oblasti plodnosti u obou států. NDR se jakožto stát s plánovanou ekonomikou a důrazem na práci snažilo mít co největší možný počet obyvatelstva v zaměstnání a zároveň velký podíl kvalifikované pracovní síly, čemuž odpovídala i nevýhodná (či spíše neexistující) podpůrná sociální politika pro nezaměstnané a společenský tlak na to, aby osoba byla zaměstnaná. Na rozdíl od NSR zde byly do pracovního trhu plně zapojeny i ženy, což vedlo k tomu, že ženy nemohly “naplnit” celkový potenciál role “plnočasových” matek jako tomu bylo v NSR, což se odrazilo i v plodnosti. Pokles plodnosti na konci 60. let znamenal pro NDR populační problém vzhledem k závislosti přírůstku obyvatelstva tohoto státu skrz přirozenou měnu. Další překážkou pro růst plodnosti v té době představovala legalizace úhrnné potratovosti a orální antikoncepce. Od roku 1972 dále byla tedy politika NDR v rámci rodiny zaměřena explicitně na zvyšování plodnosti, s cílem “vyrovnání” pracovního a rodinného života. Odměny a výhody byly zaměřeny pro matky s více dětmi, dobře placená rodičovská dovolená (tzv. “Babyjahr” – placený odchod z práce na rok) byla dostupná pro vdané matky s více než 1 dítětem nebo svobodné matky s 1 dítětem (pokud nebyla možnost dostupné péče o děti), matky se 3 a více dětmi měly více dovolené a možnost snížení počtu pracovních

hodin. Rodiny s více dětmi měly celkově vyšší podporu od státu v půjčkách, příspěvcích a dovolených (Cromm, 1998, Cornelius 1990, Frerich and Frey 1993, Koch, Knöbel, 1986, Obertreis, 1986, Trappe, 1995 in Kreyenfeld, 2004, Babková, 2008). Tato politika vedla k vzrůstu celkové plodnosti až k hodnotám těsně pod 2 děti na ženu a ke stabilizaci počtu živě narozených okolo 230 tisíc ročně až do 90. let. Zároveň docházelo k zvyšování podílu narozených mimo manželství, což bylo také částečně způsobeno placenou rodičovskou dovolenou pro svobodné matky s 1 dítětem. Míra plodnosti zde byla oproti NSR více diferencovaná na venkově a ve městě, u žen s vyšším vzděláním bylo vyšší riziko nižší plodnosti, avšak ne do takové míry, jako tomu bylo v NSR (Kreyenfeld, 2004, Conrad et. al, 1996).

Obr. 3 – Vývoj úhrnné plodnosti, NDR a NSR, 1950–1990

Poznámky: Ukazatel úhrnné plodnosti počítán z měř plodnosti ve věku matek 15 až 49 let, data za NDR dostupná od roku 1952.

Zdroj: SB (2025), vlastní zpracování

V NSR byla situace odlišná, i přes zavedení určitých politik rodičovské dovolené na konci 70. let byla stále společensky zakořeněna role ženy v domácnosti a muže jako hlavy rodiny (což bylo de-facto předurčeno ekonomickou politikou státu). Na rozdíl od NDR zde ženy měly nárok na vdovský důchod a alimenty při rozvodu s manželem. Veřejná péče o děti jako v NDR zde nebyla tak běžná, rozsáhlejší systémy byly vybudovány až v 70./80. letech s důrazem spíše na předškolní vzdělávání, než na zastoupení péče o děti místo rodičů (resp. matky), přičemž systém institucí pečující o děti do 3 let zůstal od druhé světové války téměř nezměněný. Výše příspěvků na rodičovské dovolené zde byla výrazně nižší oproti NDR, což vyžadovalo finanční závislost na partnerovi, který pracoval. Rodinná politika v NSR byla specificky zaměřena přednostně na rodinný “well-being”, propopulační politika zde neměla místo (i když zde také byly příspěvky na dítě) (Gauthier, 1996, Gornick et al., 1998; Esping-Andersen, 1999, Treas and Widmer 2000 in Kreyenfeld, 2004). Na konci 60. let nastal v NSR pokles plodnosti a v polovině 70. let dosahovala úhrnná plodnost v NSR hodnoty již pouze okolo 1,5 dítěte na ženu, průměrný věk matek při

narození dítěte zde byl oproti NDR také vyšší. Tato změna do značné míry souvisela s tzv. „Druhým demografickým přechodem“ a změnou rozdělení genderových rolí, která se v té době odehrávala v Západní Evropě. V NDR byl jedním ze zásadních faktorů pro pokles a odklad plodnosti rostoucí vzdělanost žen a jejich zvyšující se nástup na pracovní trh (resp. budování kariéry) (Kreyenfeld, 2004).

Kohorty žen narozené po roce 1950 měly v NDR vyšší plodnost (až o 0,2 dítěte na ženu) a dřívější časování plodnosti. Tyto kohorty se také lišily v počtu dětí ke konci reprodukčního období, zatímco v NDR tvořily ženy se 2 dětmi s těchto kohort přibližně polovinu, v NSR se tento podíl blížil ke třetině a podíl bezdětných žen v NSR tvořil čtvrtinu z těchto kohort, zatímco v NDR to byla necelá desetina. Pokles plodnosti v NDR po “úspěšné” fázi propopulačních politik započal v polovině 80. let a byl zapříčiněn počínajícím odkladem mateřství do pozdějšího věku i přesto, že byly zavedeny výhody pro matky pouze s 1 dítětem, které pro ně předtím nebyly dostupné (Kreyenfeld, 2004). Docházelo tedy k sblížení hodnot plodnosti v NDR a NSR a době znovuspojení obou státních celků byly hodnoty plodnosti v obou z nich již na stejné úrovni (viz. Obr. 3) (Conrad et. al., 1996).

Kapitola 4

Vývoj plodnosti po roce 1990

4.1. Obecný kontext situace po sjednocení

Změny hranic a rozdělení státního útvaru po druhé světové válce vedlo z pohledu NSR a jeho spojenců od počátku k myšlence znovusjednocení a popřípadě navrácení hranic do stavu před válkou. Myšlenka sjednocení zabráňovala krajně pravicovým uspořádáním v popularitě a byla cílem NSR. V NDR byly také myšlenky o sjednocení, nýbrž za účelem rozšíření socialismu. V průběhu 70. a hlavně 80. let docházelo k politice s cílem sblížení vztahů NDR a SRN (tzv. Ostpolitik), což pomohlo následnému vývoji (Berdahl, 2005). Sjednocení Německa bylo historickým okamžikem nejen pro tuto zemi, ale také pro zbytek světa. Německo v tomto kroku také uznalo zachování svých východních hranic stanovených po 2. světové válce. Tento akt znamenal nejen vytvoření nového státu v Evropě, ale také symbol rozpadu dřívější Železné opony a znovu sblížení dříve fyzicky i politicky oddělených států a území.

Smlouva o konečném uspořádání ve vztahu k Německu ratifikovaná 3. října 1990 zrušila politicko-zákonostní systém NDR a nahradila ho systémem NSR (Goldstein, Kreyenfeld, 2011). Z hlediska životního standardu se tedy pro obyvatele dřívější NSR příliš nezměnilo, nový stát de facto pokračoval v původním nastavení bývalé NSR, přejal systém kapitalismu, a hrozba ekonomické recese v bývalé NSR byla částečně odvrácena s nástupem zemí Východního bloku na trh. V území bývalé NDR došlo k výraznému růstu nezaměstnanosti oproti NSR, vedoucí pracovní pozice byly obsazovány hlavně lidmi z bývalé NSR, a to i na území NDR. Obyvatelé bývalé NDR byly nuceni přizpůsobit se novému způsobu života a faktu že dříve nejvyspělejší stát Východního bloku byl nyní ve společném státě až na druhořadém místě, což v mnoha z nich vyvolalo pocit identity k bývalému Východnímu Německu, který dříve neexistoval (Behrend, 2011). Tyto rozdíly a pocity jsou do značné míry patrné a přetrvávající i více jak 30 let po sjednocení.

Po sjednocení se začaly pomalu smazávat odlišnosti také v rámci demografického vývoje, zásadně v úmrtnosti. Úmrtnost se v obou předchozích státech vyvíjela do 70. let relativně podobně, v NDR měli muži přibližně o rok vyšší naději dožití než v NSR. Zlom nastal s příchodem kardiovaskulární revoluce, kdy naděje dožití v NDR stagnovala (více u mužů), zatímco v NSR nastal rapidní vzrůst jejích hodnot. Po sjednocení se začala naděje dožití populací obou území sblížovat, rychleji u žen, kde dlouhodobě dosahuje na obou územích stejných hodnot,

přičemž u mužů žijících na území NDR naděje dožití dlouhodobě zaostává (Grigoriev, Pechholdová, 2017).

I téměř dvě dekády po sjednocení bylo možno v bývalém Východním Německu pozorovat některé přetrvávající rozdíly z předchozího režimu, mezi něž patřila např. menší důležitost akademického vzdělání oproti nástavbovému/pracovnímu (praktickému) vzdělání, nespokojenost s vyššími pracovními hodinami atd. U životního způsobu si lze zase povšimnout vyšší míry rozvodovosti a/nebo ovdovělosti oproti západní části Německa. Je nutné podotknout, že výzkumy provedené na „stereotypní“ rozdělení a předsudky o obyvatelích bývalé NDR mnoho z těchto představ vyvrátilo. Obyvatelé této části Německa dávají větší význam pracovnímu postavení a příjmu, než tomu je v západní části, práce jako taková má pro ně také větší význam a preferují ji oproti nezaměstnanosti. Také pro ně má větší cenu, pokud jsou osoby samostatně výdělečně činné. Je možné usuzovat, že některé z těchto faktorů souvisí spíše se zakořeněnou mentalitou a vnímáním ve společnosti v dané části Německa (např. nezaměstnanost je zde vnímána více negativně, než v západní části Německa), což souvisí také se společenskou strukturou a neformálními institucemi. Dá se tedy říci, že i přes patrnou ekonomickou diferenciaci mezi východní a západní částí Německa mají obyvatelé východní části značné předpoklady a schopnosti na zapojení se do ekonomického trhu, je však možné, že změna struktury trhu a institucí „ve prospěch“ bývalé NSR po sjednocení tyto předpoklady obyvatel východní části Německa značně uzemnila až v některých případech vymazala (Hoorn, Maseland, 2010).

Celková diferenciacie je v těchto dvou územích značně patrná do dnešních dnů, a to v ekonomických, demografických, politických, sociálních, migračních a mnoha dalších pohledech. Zatímco na území bývalé NSR mladší generace přestávají vnímat rozdělení státu na východní a západní část (resp. přestávají mít povědomí o rozdílnostech), na území bývalé NDR jsou konflikty a nesrovnalosti oproti západu stále patrné i mezi mladšími kohortami. Do určité míry lze situaci mezi východem a západem Německa chápat také jako „kulturní válku“, která víceméně odpovídá té mezi „Východní a Západní Evropou“ (resp. světem), přičemž hlavními dělicími tématy ve společnosti jsou např. liberální hodnoty, migrace a národní identita. S nespokojeností obyvatel lze zaznamenat vzrůst radikalismu a odlišných politických názorů, na území bývalé NDR v současnosti nárůst podpory krajních (politických) stran jakou je např. *Alternative für Deutschland* a projevy politických představitelů ohledně zapojení Ruska do války na Ukrajině, veřejnoprávního vysílání, genderu, a dalších mezinárodních i lokálních témat jdoucí mimo diskurz „západního světa“, přičemž se více či méně odkazují na minulost NDR jako odkaz k původním hodnotám. Území bývalé NDR lze svým způsobem vnímat jako „stát ve státě“, kde nerovnoměrné rozdělení mnoha sektorů v porovnání s bývalou západní částí vedlo k pocitu návratu určité identity starého režimu u mnoha obyvatel oblasti (Heide et. al, 2024).

4.2. Vývoj plodnosti mezi roky 1990 až 2000

Doba po sjednocení se (hlavně pro bývalou NDR) nesla také v duchu demografických změn, které buďto plynule navazovaly na předchozí vývoj, anebo u nich naopak nastala změna trendu

dosavadního vývoje. Větší socio-ekonomická vyspělost a celková “převaha” bývalé NSR v mnoha ohledech vedla k “přizpůsobení se” jejím demografickým trendům na území bývalé NDR, jak tomu bylo u úmrtnosti kdy ihned po sjednocení začalo docházet k jejímu sblížení na východě k západu. (Grigoriev, Pechholdová, 2017). V rámci vývoje plodnosti nastala u obou dříve rozdělených území pozorovatelná paralela. Zatímco na území bývalé NSR pokračoval vývoj nastoleného trendu staticky, na území dřívější NDR došlo k výrazné změně ve formě rapidního poklesu plodnosti, podobně jako tomu bylo u většiny zemí bývalého Východního bloku.

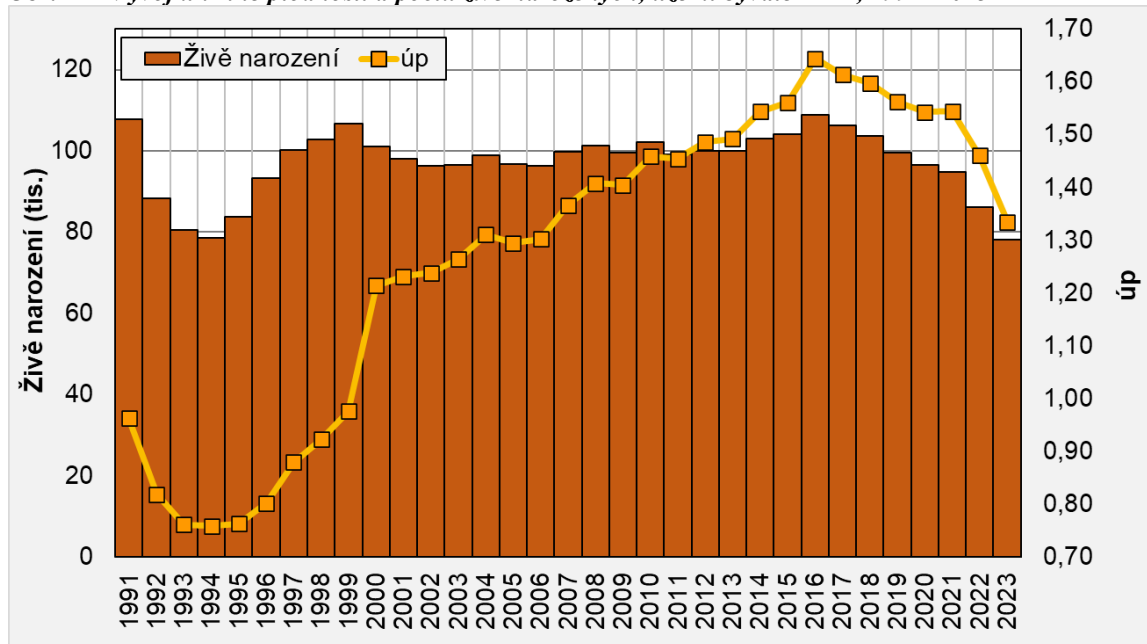
4.2.1 Vývoj v bývalé NDR

Ukazatel hrubé míry porodnosti (podíl počtu živě narozených na střední stav obyvatelstva) (Pavlík et al., 1986) poklesl v bývalé NDR z 12 dětí na 1000 obyvatel v roce 1989 na 5,1 dítěte v roce 1994, kdežto v bývalém Západním Německu v tomto časovém období zůstala hodnota daného ukazatele relativně stabilní; okolo 11 narozených dětí na 1000 obyvatel (Conrad et al., 1996). Propad porodnosti byl s různou mírou intenzity zaznamenán ve všech státech dřívější NDR, na celkovém území činil počet porodů již v roce 1991 o 91 tisíc (tedy o 46 %) méně, než tomu bylo v roce 1989, o rok později dokonce o 64 % méně oproti roku 1989. Úhrnná plodnost v roce 1991 klesla pod hodnotu 1 dítěte na ženu (činila 0,98) (viz. Obr. 4), bylo to poprvé v historii, kdy byla u větší populace naměřena takto nízká hodnota daného ukazatele. Tato skutečnost představovala v té době něco nového a neočekávaného, jelikož “tak náhlý a prudký pokles plodnosti neměl v průmyslové společnosti v době míru obdoby.” (Eberstadt, 1994, str. 3). Daná situace se začala obecně označovat jako Geburtenkrise či Geburtenschock (“krize/šok porodnosti”) a přinesla velkou debatu nejen ve vědeckém světě, ale také ve společnosti. Do té doby neznámý fenomén vyvolával strach a nejistoty ohledně budoucího populačního vývoje a kladly se otázky, zda se ukazatele plodnosti opět vrátí do “běžného” stavu, respektive vyrovnání k hodnotám bývalé NSR (Eberstadt, 1994; Conrad et al., 1996; Witte und Wagner, 1995; Schaich, 1998; Sackmann, 1999; Niephaus, 2002; Kreyenfeld 2003 in Kreyenfeld, Konietzka, 2004, str. 3).

Otázky ohledně způsobu a příčinách snížení plodnosti vedly k výzkumům snažícím se na ně odpovědět. Ihned vyvstala otázka potratovosti, jež měla v bývalé NDR delší tradici oproti NSR a také vyšší hodnoty. Absolutní čísla potratů však ukázala jejich propad o 40 % mezi lety 1989 až 1992, nutno však podotknout, že index potratovosti (počet potratů na 100 živě narozených dětí) vzrostl, a to hlavně kvůli malému počtu narozených dětí. Snížení počtu porodů bylo způsobeno jednak “přirozenějšími” procesy jakými byly pokles počtu žen v reprodukčním věku z důvodu migrace a změna pohlavně-věkové struktury, ty však byly minoritními faktory. Hlavní příčinu představovalo snížení plodnosti ve věcích, kde dosahovala plodnost dříve nejvyšších hodnot. Drastické snížení porodnosti bylo tedy z drtivé většiny zapříčiněno rychlou změnou v chování ohledně plodnosti a její snížení v dříve stěžejním věkovém období. Zajímavostí je, že plodnost u dospívajících žen a žen ve věku 40 a více let (tedy krajních reprodukčně-věkových kategorií) zůstala i po sjednocení víceméně neměnná, přínosnost těchto věkových kategorií v rámci plodnosti však byla minimální (Eberstadt, 1994).

Důvody náhlé a výrazné působnosti zmíněných faktorů snižujících plodnost lze hledat v sociologickém hledisku. Z jedné strany se mladým lidem v dřívější NDR otevřely nové možnosti jako cestování, nové pracovní příležitosti, způsob single a bezdětného života a další. Další významnou příčinou byla změna v sociálním postavení žen. V novém systému přejetém po NSR ženy představovaly především matky v domácnosti, které málokdy měly vlastní kariéru, což bylo oproti systému NDR, kde ženy byly schopné sladit mateřství i práci velice odlišné a často vnímáno jako “krok zpět” a to i přes ostatní výhody a “svobodu”, které sjednocení přineslo. Mnoho ženám v bývalé NDR se tento koncept matky v domácnosti nezamlouval, nové státní nastavení po vzoru bývalé NSR vedlo k výrazné genderově-diferenciované nezaměstnanosti, uzavření veřejných institucí s denní péčí o děti ale také oproti předchozímu režimu pro ženy negativním změnám v legislativě týkajících se mimo jiné rozvodovosti, potratovosti, mateřské dovolené, příplatků na děti a dalších. Ekonomická nejistota vyvolaná těmito okolnostmi mezi nadcházející generací rodičů byla jednou z hlavních příčin odkladu rodinných povinností (Beyer, 1992; Gerhard, 1992; Kurz-Scherf, 1992; Marvin, 1995 in Adler, 1997). Do značné míry lze také mluvit o racionálních důvodech snížení plodnosti, související se změnou způsobu výchovy dítěte v rámci životního standardu po sjednocení. Dítě vyrůstající v novém “západním” režimu vyžadovalo více času, péče, investic a dalších potřeb oproti dřívějšímu, přičemž zároveň rodina nově “čelila” značné výzvě ve formě příjmu domácnosti ze mzdy jednoho rodiče a potencionální matky, které by se ocitly (resp. mohly ocitnout) jako samoživitelky cítily značnou nevýhodu oproti dřívějšímu společensko-ekonomickému nastavení. Rodiče v bývalé NDR tedy více upřednostňovali míru kvality života a výchovy jejich potomka na úkor výsledného (většího) počtu potomků, přičemž by mladé páry v novém režimu upřednostnily tuto volbu i při zlepšení ekonomické kvality života (Conrad et. al., 1996).

Obr. 4 – Vývoj úhrnné plodnosti a počtu živě narozených, území bývalé NDR, 1991–2023

Poznámky: Mezi lety 1991–1999 byl u výpočtu měř plodnosti použit průměr z počátečních a koncových stavů obyvatelstva k získání středního stavu obyvatel (žen). Mezi lety 1994–1999 byly do výpočtu měř plodnosti zahrnuty ženy z celého Berlína, od roku 2000 byla celá oblast Berlína z celkové analýzy vynechána. Živě narození byli počítáni pouze jako živě narození matkám ve věku 15–49 let.

Zdroj: SB (2025), vlastní výpočty a zpracování

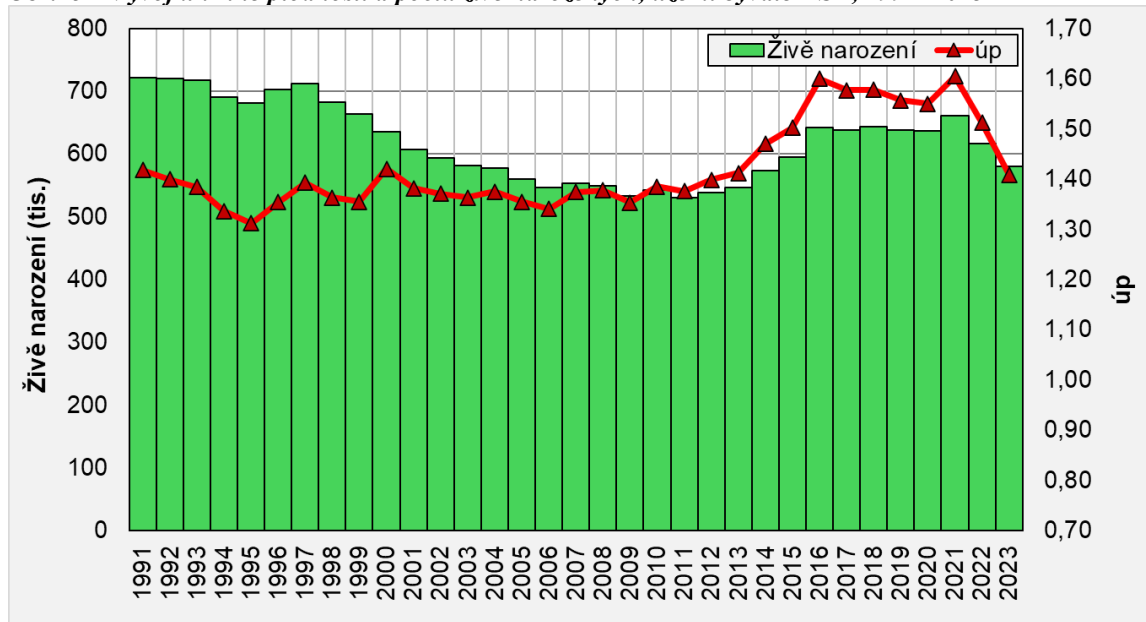
4.2.2 Vývoj v bývalé NSR

Oproti bývalému Východnímu Německu se dřívější NSR nemusela přizpůsobovat větším změnám, jelikož nově vzniklý stát navázal na sociálně-ekonomický strukturální režim západní části. Mnoho změn, na které se východní část po sjednocení snažila “přetransformovat”, zde proběhlo i o dekády dříve. Hodnota úhrnné plodnosti vykazovala na území NSR od propadu nastávajícím v 60. letech značnou míru stability, při opomenutí menších výkyvů se držela po celou dobu i v 90. letech stále na hodnotě okolo 1,4 (viz. Obr. 5) (Kreyenfeld, Konietzka, 2004). Panovala zde však značná diferenciaci v plodnosti mezi územími, na rozdíl od východní části, kde byly územní rozdíly minimální již po sjednocení a postupně úplně vymizely (Hank, 2001). V bývalé NSR vykazovaly těsně před sjednocením nejvyšší hodnoty plodnosti oblasti spíše rurální s populací zaměstnanou více v zemědělství a nižším celkovým vzděláním, zde byl také pokles plodnosti pomalejší oproti regionům s opačnými charakteristikami, což také souvisí s tím, že pracovní kariéry žen bývají nejčastěji v terciálním sektoru.

Tradiční diferenciaci však existuje také v rámci regionů záleží na jejich socio-kulturním prostředí (Nauck in Hank, 2001). Manželství spojené se založením rodiny bylo vnímáno jako nutnost v jižních částech Západního Německa, v severních částech bylo manželství častěji viděno jako přežitek a také zde byl vyšší podíl narozených mimo manželství. V severní části se také více projevoval individualismus a přání nižšího počtu dětí. Provedené studie zjistily v některých aspektech rodinného života větší diferenciaci mezi jižní a severní částí západního Německa, než tomu bylo mezi bývalou NDR a NSR, což může být důkazem toho, že tradiční normy mohou mít

větší vliv, než změna politicko-ekonomické situace (Bertram, 1996 in Hank, 2001). V roce 1995 dosahovala hodnota úhrnné plodnosti v Západním Německu 1,36 dětí na ženu, přičemž nejvyšší hodnotu vykazovaly spolkové země Bádensko-Würtembersko a Dolní Sasko (přibližně 1,4) a nejnižší “městské” země – západní část Berlína (hodnota 1,24) a Hamburk (1,17), jen z těchto údajů tedy pozorovatelná značně rozdílná plodnost ve městech oproti zbytku území. Výpočty provedené za venkovské a urbanizované okresy v tomto roce potvrdily značnou diferenciaci téměř ve všech spolkových zemích západní části Německa, venkovské oblasti měly v průměru o 10% vyšší plodnost, než tomu bylo v oblastech urbanizovaných (Hank, 2001). Věkově-specifické míry plodnosti poté vzrůstaly u žen ve věku 25 až 29 let, ve venkovských oblastech až dvojnásobně, v městských pouze o třetinu oproti předchozím věkovým skupinám. V okresech s nejvyšší plodností vrcholila plodnost žen právě ve věku mezi 25 až 29 lety, naopak v okresech s nejnižší plodností docházelo k odkladu plodnosti do vyššího věku a celkově nižšího “klimaxu” v nejvyšších hodnotách. Celkově nejvyšších hodnot plodnosti dosahovaly okrsky na severozápadě u hranic s Nizozemskem a Dánskem a na jihu mezi spolkovými zeměmi Bádensko-Würtembersko a Bavorsko. V jižní části se také nacházelo nejvíce okresů s nízkou plodností – jednalo se často o univerzitní města s vysokým podílem studentů, který měl ve studii nejvyšší korelaci s nízkou plodností (Hank, 2001).

Obr. 5 – Vývoj úhrnné plodnosti a počtu živě narozených, území bývalé NSR, 1991–2023

Poznámky: Mezi lety 1991–1999 byl u výpočtu měr plodnosti použit průměr z počátečních a koncových stavů obyvatelstva k získání středního stavu obyvatel (žen). Mezi lety 1994–1999 byly do výpočtu měr plodnosti zahrnuty ženy z celého Berlína, od roku 2000 byla celá oblast Berlína z celkové analýzy vynechána. Živě narození byli počítáni pouze jako živě narození matkám ve věku 15–49 let.

Zdroj: SB (2025), vlastní výpočty a zpracování

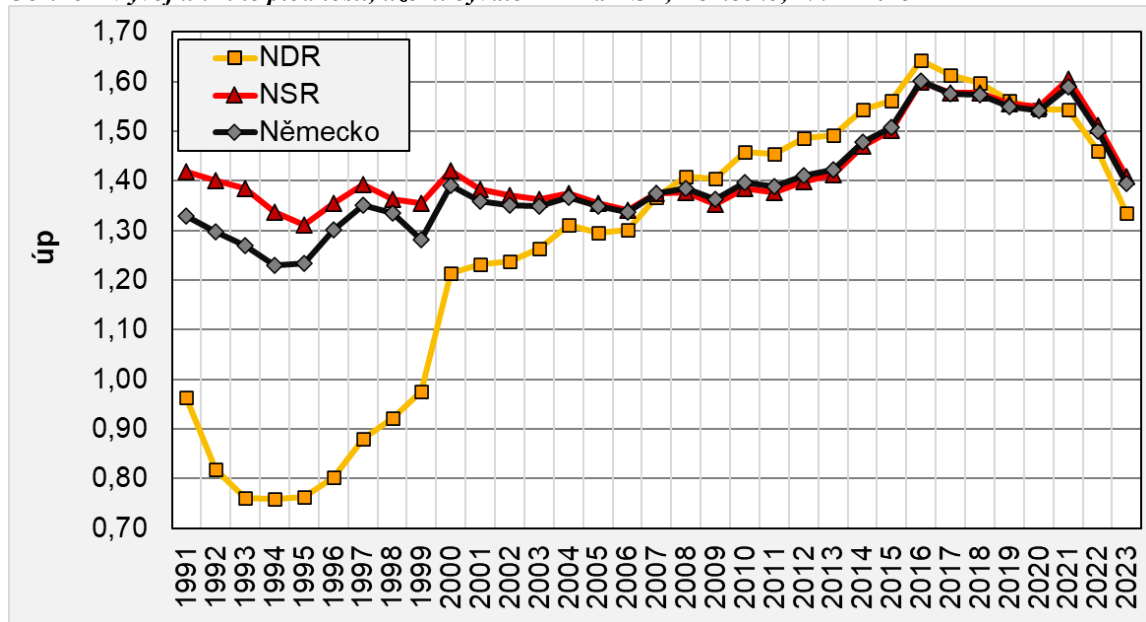
4.3. Vývoj plodnosti po roce 2000

Historicky nejnižší plodnost od počátku do poloviny 90. let v bývalé NDR rozvířila debatu a související výzkumy ohledně toho, zda a případně kdy dojde k vyrovnání hodnot plodnosti na úroveň se západní částí (Conrad et. al., 1996). V druhé polovině 90. let začaly hodnoty úhrnné plodnosti na území dřívější NDR vzrůstat a v roce 2000 dosahovala hodnoty 1,2, tedy přibližně již jen o 0,2 dítěte na ženu méně, než tomu bylo v rámci bývalé NSR. Vývoj plodnosti v bývalé NDR v 90. letech lze označit za počáteční krizi související s přechodem a transformací do nového režimu, dále přecházející v konvergenci s úrovní plodnosti panující v západní části (Kreyenfeld, Konietzka, 2004). S touto fází se také pojilo smazávání dřívějších rozdílů mezi východem a západem, na území bývalé NDR, které se dříve oproti NSR vyznačovalo nízkou bezdětností a nízkým věkem matek, došlo k převratu a nárůstu těchto 2 ukazatelů během pouhých pár let. I přesto, že NSR měla (hlavně těsně před sjednocením) značně vyšší bezdětnost, byl zde rozdíl v bezdětnosti mezi kohortami žen narozených v 60. a 70. letech relativně malý. Rychlé změny ve východní části Německa po sjednocení vedly ke značným odchylkám při srovnání úrovně bezdětnosti žen narozených v 60. a 70. letech. Ženy narozené v 70. letech ve věku okolo 25 let měly dvojnásobnou úroveň bezdětnosti oproti ženám narozeným o dekádu dříve. Číselně uvedeno, ženy narozené v roce 1964 dosahovaly ve věku 25 let úrovně bezdětnosti okolo 25 %, kdežto ženy narozené v roce 1972 ve stejném věku již přes 50 %. Pro srovnání, v NSR měly ženy ve stejném pořadí, věku a roce narození úroveň bezdětnosti přibližně 67 a 73 % (Kreyenfeld,

Konietzka, 2004). S nižší celkovou bezdětností zůstával i počet dětí na ženu o něco vyšší na bývalém území NDR, s mladšími věkovými kohortami se však snižoval a přibližoval k hodnotám západní části Německa. Na východě stále přetrvával větší podíl matek se 2 dětmi, mladšími kohortami jeho zastoupení opět klesalo. V západní části byl také celkově nejvyšší podíl matek se 2 dětmi, kromě vyšších hodnot bezdětnosti bylo možné pozorovat mimo jiné (ve starších kohortách) vyšší podíl matek se 3 a více dětmi, což mohlo být dáno větší konzervativností a také větším počtem dětí v již zmíněných rurálně-zemědělských oblastech. Zároveň však měly ženy v západní části celkově vyšší pravděpodobnost narození druhého dítěte při prvním dítěti, než tomu bylo na východě (Kreyenfeld, Konietzka, 2004).

Pomalý nárůst plodnosti v bývalé NDR pokračoval dále a dosáhl úrovně dřívější NSR v roce 2008 (viz. Obr. 6), v té době činila hodnota úhrnné plodnosti v obou částech 1,4 dítěte na ženu. Usuzovalo se tedy, že Východní Německo po 18 letech překonalo fázi “demografického šoku” a zároveň se více sociálně přiblížilo k západní části. Plodnost v bývalé NDR však rostla dále a již o rok později překonala hodnotu plodnosti v dřívější NSR, kde se plodnost již po 40 let držela na úrovni okolo 1,4 dítěte na ženu (Goldstein, Kreyenfeld, 2011). Příčina nárůstu úhrnné plodnosti v bývalé NDR spočívala z velké části v odkladu plodnosti do vyššího věku a celkovém “dohánění” plodnosti chybějící v 90. letech. Mnoho žen, které by měly v 90. letech děti vyššího pořadí již další děti neměly a ženy, které by v předchozím režimu měly první potomstvo posunuly jeho narození až do pozdějšího věku, přesto zde věk prvorodiček byl stále nižší než v bývalé NSR (Kreyenfeld, 2003 in Goldstein, Kreyenfeld, 2011). Ženy v NDR, kterým se narodily děti těsně před sjednocením z velké části místo pouhého odložení plodnosti svou plodnost ukončily tím, že další dítě již neměly (Kreyenfeld, 2008 in Goldstein, Kreyenfeld, 2011). Dlouhodobá úroveň plodnosti pod hranicí prosté reprodukce v Západním Německu a kolaps plodnosti ve východní části v 90. letech byly jednou z hlavních příčin dlouhotrvajícího záporného přirozeného přírůstku ve státě, přičemž počet úmrtí převyšuje nepřetržitě počet porodů již od roku 1972, což je i v rámci Evropy výjimečné. I přes “vyrovnání” plodnosti ve východní části se v Německu v roce 2006 narodilo “pouze” 672 tisíc dětí, což tvořilo polovinu všech narozených v období “baby boomu” v 60. letech (Dorbritz, 2008).

Obr. 6 – Vývoj úhrnné plodnosti, území bývalé NDR a NSR, Německo, 1991–2023

Poznámky: Mezi lety 1991–1999 byl u výpočtu měř plodnosti použit průměr z počátečních a koncových stavů obyvatelstva k získání středního stavu obyvatel (žen). Mezi lety 1994–1999 byly i u bývalé NDR a NSR do výpočtu měř plodnosti zahrnuty ženy z celého Berlína, od roku 2000 byla celá oblast Berlína z celkové analýzy bývalé NDR a NSR vynechána. V rámci celého Německa se ve všech letech počítalo i s celou oblastí Berlína.

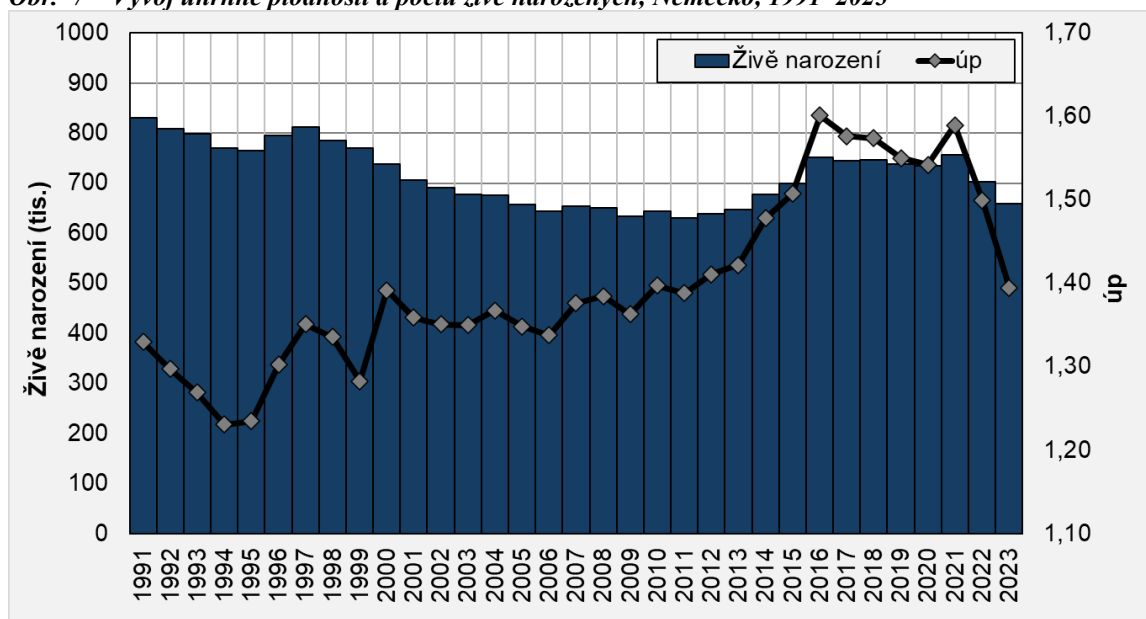
Zdroj: SB (2025), vlastní výpočty a zpracování

Ve Východním Německu došlo mezi lety 2001–2008 k nárůstu podílu plodnosti 2. pořadí a sblížení jejích hodnot se západní částí (u plodnosti 3. pořadí však stále převažovalo Západní Německo). To značilo překonání období velice nízké plodnosti 2. pořadí ve Východním Německu v období 90. let. Průměrný věk rodiček při dětech 2. pořadí byl v daném období bližší mezi východem a západem, než tomu bylo u 1. pořadí (v roce 2008 v bývalé NDR 30,7 let a NSR 31 let), což prokazovalo, že ženy ve Východním Německu měly větší časový odstup mezi narozením prvního a druhého dítěte. I přes tento větší časový odstup došlo v bývalé NDR po roce 2000 k “návratu” plodnosti vyššího pořadí, která byla v 90. letech značně utlumena (Goldstein, Kreyenfeld, 2011). Konečná plodnost pro kohorty žen narozených na přelomu 60. a 70. let vykazovala nejvyšší hodnoty v tradičně “konzervativních” oblastech v Západním Německu (viz. 4.2.1), nejnižší většinou ve velkých městech (nejnižší hodnota 1,05 měl Bavorský Pasov). Mezi západní a východní částí Německa byla patrná rozdílná působnost efektů na konečnou plodnost. Negativní korelace (vztah) konečné plodnosti s nezaměstnaností žen a partnerským soužitím projevující se v bývalé NSR byla zanedbatelná v bývalé NDR. V rámci náboženství měli protestanté v bývalé NSR negativní korelaci s konečnou plodností oproti katolíkům, zatímco v bývalé NDR měly pozitivní a oproti katolíkům silnější korelaci, což může souviset s odlišnou rolí náboženství ve Východním Německu. Za zmínku také stojí, že ve Východním Německu s vyšším indexem maskulinity oproti západu se projevovovala menší bezdětnost a pozitivnější korelace tohoto ukazatele s plodností. Vyšší počet potencionálních partnerů zde zapříčiňoval menší podíl žen (oproti dřívější NSR), které zůstaly bez partnera a nezaložily rodinu. Za jednu

z příčin dlouhodobého poklesu konečné plodnosti se považuje také nedostatek bydlení, respektive menších prostorů k bydlení neumožňujících mít větší počet dětí (Bujard, Scheller, 2017).

Dle výsledků ze sčítání obyvatelstva v roce 2011 dosahovala hodnota úhrnné plodnosti za celé Německo 1,39 dítěte na ženu, ve východní i západní části činila o něco více, než bylo očekáváno z průběžných censů (Pötzsch, 2016). I přes určitý nárůst celkové plodnosti v následujících letech docházelo k pokračujícímu nárůstu bezdětnosti, což také souviselo s posunem mateřství do vyššího věku. Ženy s vyšším vzděláním měly v rámci Německa nejvyšší riziko bezdětnosti. Ženy se 3 a více dětmi vykazovaly různou délkou trvání mezi prvním a třetím porodem dle věku prvního porodu, u matek majících první dítě ve 20 letech činila tato délka téměř 10 let, u matek majících prvního potomka ve 33 letech již pouze 5 let, přičemž vzhledem k posunu plodnosti 1. pořadí do vyššího věku se polovina narozených druhého pořadí narodí do 3,3 roku po prvním narozeném dítěti a polovina narozených třetího pořadí do 4 let po druhém (Statistisches Bundesamt, 2014 in Pötzsch, 2016). Celkově dochází ke stálému nárůstu podílu prvorodiček, kterým již bylo 30 let a také bezdětných žen. Zatímco ve starších kohortách byl úbytek plodnosti zapříčiněn převážně poklesem počtu dětí vyšších pořadí, v mladších kohortách je již značně převažujícím důvodem úplná bezdětnost. Ze studie kohortách plodností je patrné, že nárůst bezdětnosti a pokles plodnosti (resp. pokles počtu dětí) proběhly v odlišných dobách (resp. u jiných kohort), tedy jinak, než by se běžně předpokládalo (Bujard, Sulak, 2016).

Obr. 7 – Vývoj úhrnné plodnosti a počtu živě narozených, Německo, 1991–2023

Poznámky: Mezi lety 1991–1999 byla u výpočtu měr plodnosti použit průměr koncových ročních stavů obyvatelstva k získání středního stavu obyvatel (žen). Živě narození byli počítáni pouze jako živě narození matkám ve věku 15–49 let.

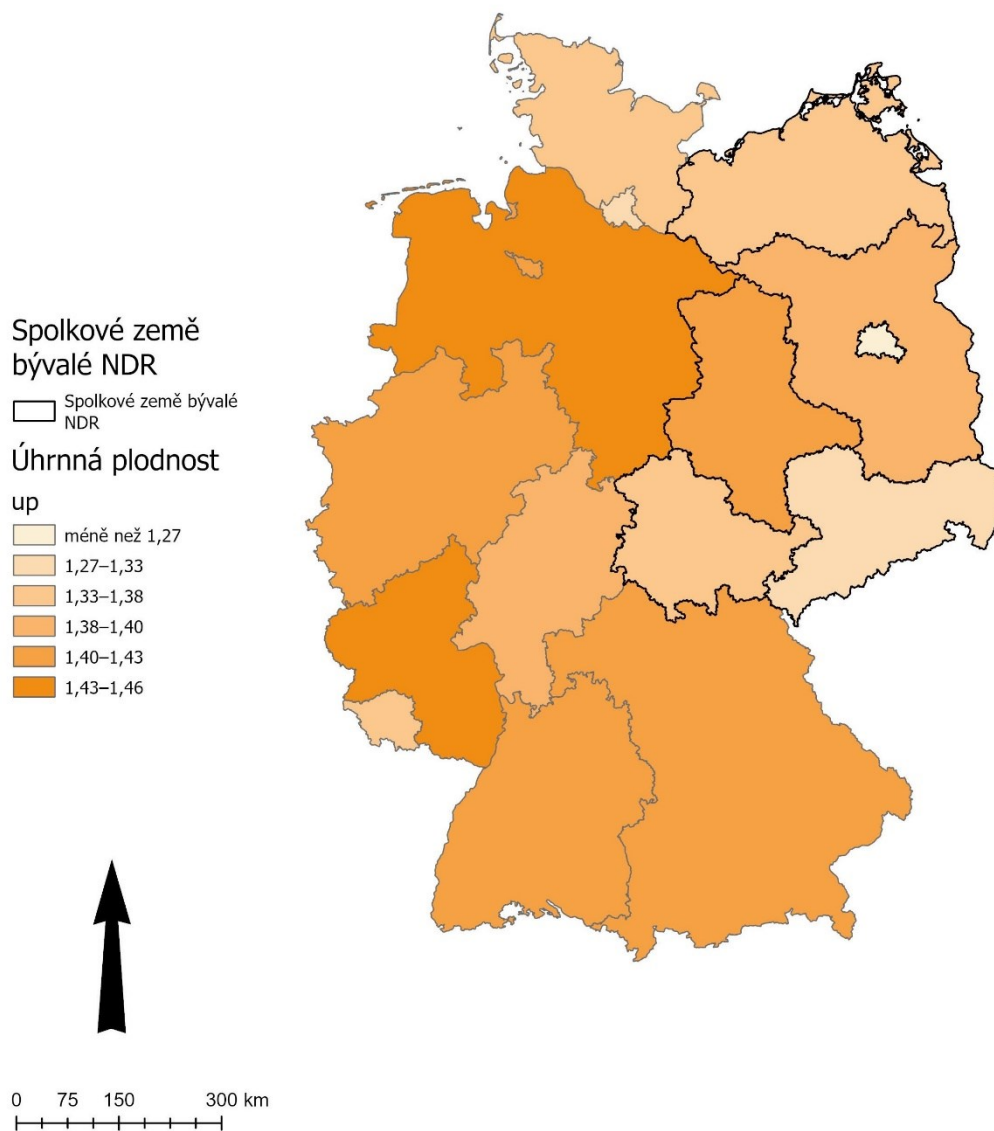
Zdroj: SB (2025), vlastní výpočty a zpracování

V rámci rozdělení Německa dle bývalé železné opony, tak i celého státu je převážně mezi roky 2013 až 2017 pozorovatelný strmý nárůst úhrnné plodnosti (viz. Obr. 7), na níž mohla mít podíl vysoká plodnost cizinců (převážně v rámci západní části, jelikož ve Východním Německu

je dlouhodobě podíl cizinců nízký) a zlepšení v oblasti institucí zřizujících veřejnou dětskou péči do 3 let (Bujard in Guardian, 2016, SB 2025, Goldstein, Klüsener, 2014). V obou částech Německa došlo v tomto období k nárůstu absolutního počtu narozených, který byl více pozorovatelný v západní části, kde lze zaznamenat že počet narozených se zde začal přibližovat podobným úrovním jako tomu bylo v 90. letech a to přes 630 tisíc. V té době zde ovšem byla úroveň plodnosti nižší až o 0,3 dítěte na ženu, což značí již početně slabší generaci matek oproti předchozí. Na území bývalé NDR vývoj počtu narozených více následoval vývoj úhrnné plodnosti, z prudkého propadu narozených oproti úhrnné plodnosti po roce 2016 lze však usuzovat, že tento rok pravděpodobně rodily “opožděně” starší a početně silnější kohorty.

Pandemie COVID-19 zasáhla různé oblasti Německa v různé intenzitě, což se do určité míry projevilo na plodnosti v těchto oblastech. V hůře zasažených regionech měnily obyvatelé své plány ohledně plodnosti více. Dle provedeného průzkumu mnoho osob, které plánovaly mít do roka děti, odložilo kvůli pandemii své plány a pouze malá hrstka od svých plánů (alespoň dočasně) upustila (hlavně v nejvíce postižených regionech). Tento “pozitivnější” přístup plodnosti souvisel také s příznivým stavem ekonomiky a zaměstnanosti před pandemií (Luppi et. al., 2020). Celkově však došlo v Německu během pandemie k nárůstu plodnosti, který byl více pozorovatelný v bývalé NSR, došlo zde dokonce ke zvýšení absolutního počtu narozených oproti předchozím letům, zatímco v bývalé NDR proběhlo spíše dočasné zastavení poklesu a stabilizace plodnosti. Situace izolovanosti v domácnosti přispěla k podmínkám, které vedly k většímu sblížení s rodinou, možnému znovunastolení původních hodnot a více partnerským interakcím, což mohly být katalyzátory navýšení plodnosti. Vrchol úhrnné plodnosti v rámci Německa v tomto období nastal na jaře a na podzim roku 2021, s hodnotami přesahujícími 1,6 dítěte na ženu se po několikaletém propadu plodnost znovu pohybovala na “vysoké” úrovni z roku 2016. V roce 2022 však nastal opačný trend a plodnost i počet narozených se začaly v obou částech Německa značně propadat, již na počátku roku 2022 došlo ke snížení počtu narozených o 10 %. Rapidnější pokles plodnosti, než je běžné mohl souviset s náhlou změnou “znovu uvolnění” po konci pandemie a celkového přechodu do “nového” života bez větších opatření. V souvislosti s očkováním se uvažovalo o odložení plodnosti z důvodu prvotních nejasností ohledně vlivu očkování během těhotenství. Pokračující propad plodnosti probíhá v současnosti ve většině západních zemí spekuluje se o mnoha příčinách, i v rámci Německa se může jednat o krize jakými jsou ekonomická nejistota, jež způsobila určitý propad plodnosti po roce 2008 či válka na Ukrajině. Otázkou tak nejen pro Německo zůstává, jak se plodnost bude následovně vyvíjet, menší diferenciace dle bývalého rozdělení je však stále patrná (viz. Obr. 8) (Bujard, Andersson, 2024).

Obr. 8 – Úhrnná plodnost ve spolkových zemích Německa, 2023

Radek Vodička
Praha, 2025
Zdroj: ArcGis - Esri (2024),
Statistisches bundesamt (2024)

Poznámky: Území Berlína bylo zahrnuto celé do bývalé NDR bez rozdělení na bývalou východní a západní část.

Zdroj: ArcGis (2023), SB (2025), vlastní výpočty a zpracování

Kapitola 5

Analýza vybraných ukazatelů souvisejících s plodností a srovnání vývoje s Českem

5.1. Manželství a mimomanželská plodnost, míry plodnosti dle rodinného stavu

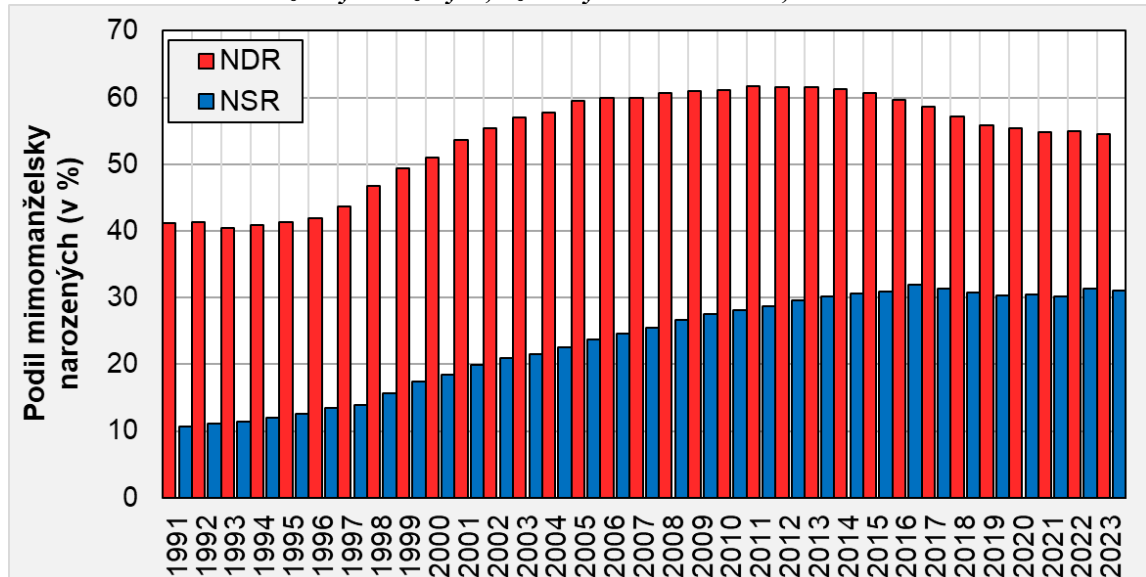
Úpadek a krize plodnosti v bývalé NDR v 90. letech souvisely se širšími demografickými a sociologickými změnami, které předtím probíhaly do určité míry již v Západním Německu. V bývalé NDR v té době však došlo k značnému „zrychlení“ těchto změn souvisejících s adaptací na nový režim a životní styl. Již z těchto vědomostí se tedy dá usuzovat, že kromě plodnosti samotné došlo také k pokračujícím změnám v procesech událostí pojících se právě s plodností a rodinou. Konkrétněji se jednalo o procesy manželství a mimomanželské plodnosti (Conrad et. al., 1996).

V průběhu druhého demografického přechodu došlo po období “Zlatého věku manželství” v NSR k poklesu sňatků během 70. let, zatímco v NDR zůstával v 80. letech agregovaný přírůstek nových sňatků spíše stabilní, míra sňatečnosti se v průměru držela na hodnotě 8 sňatků na 1000 osob. Po sjednocení došlo ve Východním Německu ke značnému propadu sňatečnosti, prvně pozorovatelném v červenci 1990, kdy počalo užívání nové měny (Wagner, 1995 in Adler, 1997). Mezi lety 1989 až 1994 tento propad činil 60 % (přibližně ze 131 na 52 tisíc sňatků), míra sňatečnosti činící v roce 1994 pouhých 3,1 sňatků na 1000 osob, zde byla nejnižší ze všech společností, kde byl tento druh soužití legálně považován za “hlavní až jediný” (Eberstadt, 1994, Husák, 2008). K neochotě vstupovat do manželství mohlo také značnou mírou přispět přijetí západoněmecké legislativy o rozvodovosti, která činila proces rozvodu finančně náročným (Dorbritz, 2008).

V rámci mimomanželské plodnosti lze sledovat relativně vysoký podíl narozených mimo manželství na území budoucí NDR již ke konci 19. století, přetrvávající i v průběhu 20. století (Goldstein, Klüsener, 2014). Před sjednocením činil podíl narozených v NDR mimo manželství třetinu všech narozených, v NSR to byla pouze desetina, což mohlo značit větší nezávislost na partnerovi a také dlouhodobou volnější legislativu v NDR. Po sjednocení tento podíl v bývalé NDR ještě vzrůstal. Růst těchto trendů byl stejně jako propad plodnosti v té době zapříčiněn v rámci odezvy na radikální změnu a s ní spojené nejistoty v nové ekonomicko-spoločenské

situaci (Adler, 1997, Conrad et. al., 1996). Právě rozšiřující se mezera v mimomanželské plodnosti mezi Východním a Západním Německem byla jedním z projevů krizové situace na východě. S dalšími dekádami zůstával podíl narozených mimo manželství vyšší v bývalé NDR, v novém tisíciletí zde však nastal nárůst podílu vdaných žen s dětmi, což potvrdilo, že mnoho osob ve Východním Německu vstupuje do manželství až po narození dítěte. V bývalé NSR také docházelo k nárůstu podílu narozených mimo manželství, který zde byl po vzoru bývalé NDR předpokládán (Dobritz, 2008), přesto zde do současnosti přetrvává nižší, což může být způsobeno vyšším podílem cizinců, kteří častěji preferují formu tradičního rodinného modelu ze svých kultur (Abrahamson, 2000 in Goldstein, Klüsener, 2014). Mezi lety 2000 až 2010 došlo v rámci Východního Německa také ke značnému zkrácení doby mezi prvním a druhým porodem v manželství, čímž se sblížovalo se západní částí (Pötzsch, 2012). Vrchol podílu narozených mimo manželství kulminoval na území bývalé NDR okolo roku 2012, kdy dosahoval přes 60 % (viz. Obr. 9). Výzkumy provedené na toto téma identifikovaly jako jedny z hlavních příčin nárůstu ekonomickou situaci, ke které mohla přispět ekonomická krize z roku 2008, individualismus (a okolnosti druhého demografického přechodu), ale také nové pracovní příležitosti na úkor manželství a srovnávání “lepší” manželských podmínek za minulého režimu a úpadek významu manželství (Klärner, 2015).

Obr. 9 – Podíl mimomanželsky narozených, území bývalé NDR a NSR, 1991–2023

Poznámky: Jako NDR a NSR je myšleno bývalé území těchto států v dnešním Německu. Do obou území nebyla zahrnuta oblast Berlína.

Zdroj: SB (2025), vlastní výpočty a zpracování

Na území bývalé NDR lze po vrcholném podílu mimomanželsky narozených v roce 2012 pozorovat pokles až stagnaci tohoto trendu, narození mimo manželství zde však stále tvoří více než polovinu ze všech narozených. Pozorovatelný je také stálý růst daného trendu na území bývalé NSR, kde se podíl narozených mimo manželství od roku 1991 ztrojnásobil (viz. Obr. 9 a Tab. 2) (SB, 2025). Nejprudší nárůst lze v bývalé NSR však pozorovat kontinuálně s bývalou NDR, tedy od přelomu tisíciletí přibližně do roku 2010, s nejvyšší hodnotou 32 % narozených mimo

manželství v roce 2016 a poté stagnace. To může v bývalé NDR značit celkový posun společnosti a uvolnění původních tradic v rámci manželství a rodiny, a to jak u domácí populace, tak také u osob s migračním původem. Z tohoto pohledu můžeme tedy hovořit o „konvergenci“ NSR směrem k NDR, naopak, než tomu bylo u případu plodnosti, lze se však domnívat, že tento trend nebyl způsoben přímo sjednocením s bývalou NDR, jako tomu bylo např. u plodnosti v bývalé NDR, spíše se jedná o určitou „samovolnou“ fázi „druhého demografického přechodu“. V bývalé NSR je do dnes patrná větší diferenciací mezi spolkovými zeměmi (viz. Obr. 10).

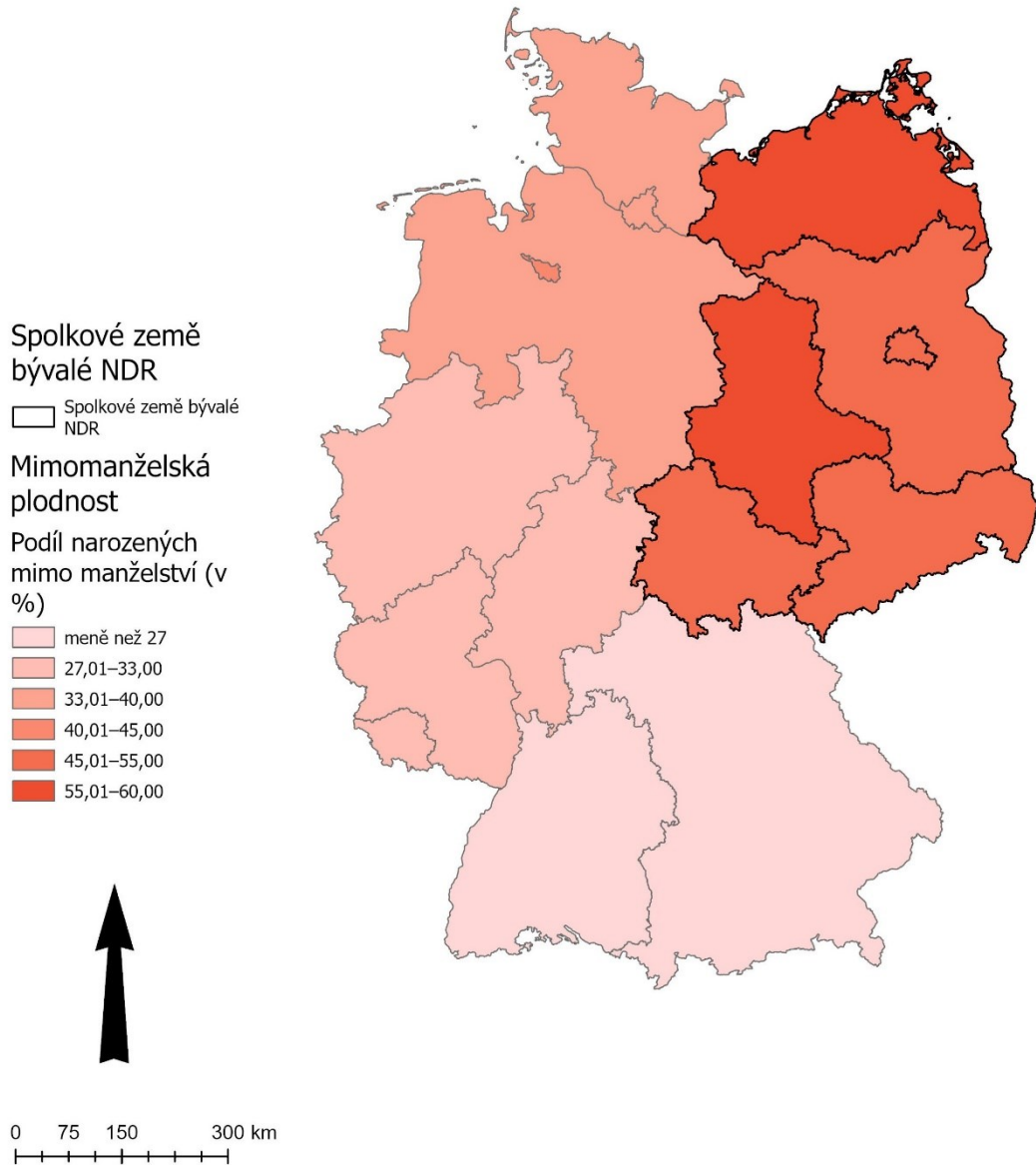
Tab. 2 – Podíl mimomanželsky narozených dle spolkových zemí Německa a vybraných let

Spolková země	Rok				Procentuální přírůstek mezi roky 1991 a 2021
	1991	2001	2011	2021	
	Podíl (v %)	Podíl (v %)	Podíl (v %)	Podíl (v %)	Přírůstek (v %)
Bývalá NDR	41,2	53,7	61,7	54,9	13,7
Braniborsko	43,4	53,8	63,0	55,3	11,9
Meklenbursko-Přední Pomořansko	45,1	57,6	64,8	54,9	9,8
Sasko	39,0	51,5	59,5	54,5	15,5
Sasko-Anhaltsko	43,5	56,2	64,6	56,7	13,2
Durýnsko	37,4	52,0	59,8	53,3	15,9
Bývalá NSR	10,6	19,9	28,8	30,2	19,6
Bádensko-Württembersko	9,3	16,7	23,0	24,4	15,1
Bavorsko	10,7	19,4	26,4	26,7	16,0
Brémy	20,9	30,1	37,6	41,4	20,5
Hamburk	20,6	29,1	37,0	38,5	17,9
Hesensko	10,6	19,0	26,3	27,9	17,3
Dolní Sasko	11,6	21,4	31,4	32,3	20,7
Severní Porýní-Vestfálsko	10,0	19,0	27,7	29,4	19,4
Porýní-Falc	9,0	17,9	27,0	28,3	19,3
Sársko	10,3	21,8	30,7	31,7	21,4
Šlesvicko-Holštýnsko	14,4	26,3	36,4	37,7	23,3

Poznámky: Do území bývalé NDR a NSR nebyl započítán Berlín. Procentuální přírůstek je zde „absolutní“ ke každému území, tedy rozdíl v procentu narozených mimo manželství v letech 1991 a 2021, nikoliv „relativní“ procentuální nárůst dle předchozí hodnoty v území.

Zdroj: SB (2025), vlastní výpočty a zpracování

Obr. 10 – Podíl mimomanželsky narozených ve spolkových zemích Německa v roce 2023

Radek Vodička
Praha, 2025
Zdroj: ArcGis - Esri (2024),
Statistisches bundesamt (2024)

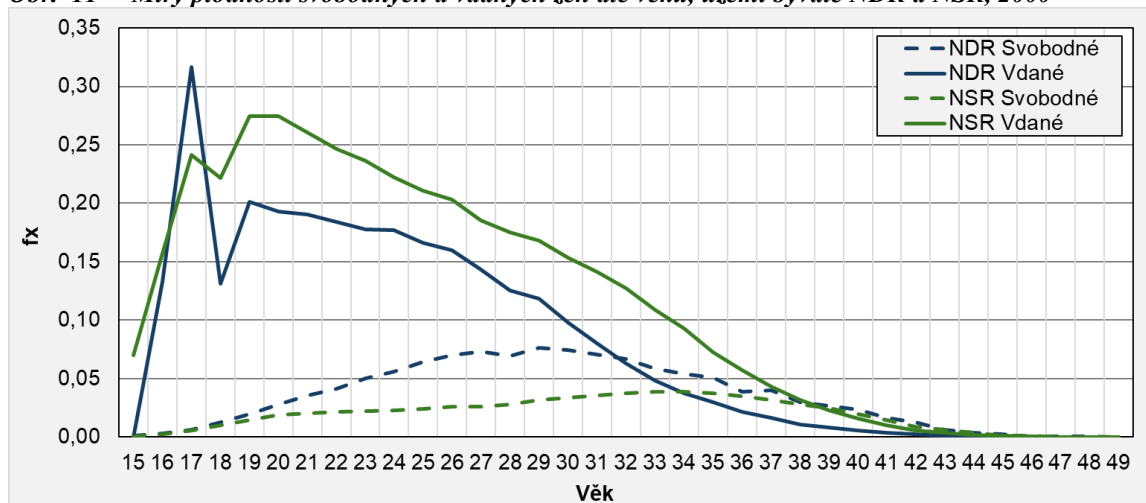
Poznámky: Území Berlína bylo zahrnuto celé do bývalé NDR bez rozdělení na bývalou východní a západní část.

Zdroj: ArcGis (2023), SB (2025), vlastní výpočty a zpracování

Co se týče měř plodnosti dle rodinného stavu a věku matky, vykazovaly obě území v porovnávaných letech 2000 a 2016 nejvyšší hodnoty plodnosti u vdaných žen v nejnižších věcích, což mohlo být s největší pravděpodobností způsobeno urychleným vstupem do manželství kvůli souvisejícímu těhotenství u mladých žen (Pavlík, et. al, 1986). Dále se vzrůstajícím věkem hodnoty plodnosti vdaných žen klesaly a v čase dochází k jejich celkovému snižování jako

takovému. Nutno podotknout, že bývalá NDR má v obou porovnávaných letech téměř ve všech věkových kategoriích, nižší hodnoty tohoto ukazatele, avšak vývoj jeho hodnot je u obou bývalých částí státu rovnoběžný (viz. Obr. 11 a Obr. 12). Hodnoty měr plodnosti svobodných vykazují u dřívější NDR i NSR odlišný průběh ve tvaru „převrácené nízké paraboly“, kde se kulminace nejvyšších hodnot pohybuje okolo 30 let. Mezi rokem 2000 a 2016 je možné pozorovat celkový nárůst měr plodnosti svobodných, více však na území bývalé NSR, kde došlo hlavně ke zvýšení těchto měr u žen po 30. roce věku s kulminací okolo 36. roku. Naopak v bývalé NDR zůstávali nejvyšší hodnoty měr svobodných stále před a těsně po 30. roce věku. Míry plodnosti svobodných v bývalé NDR v obou srovnávaných obdobích téměř ve všech věcích oproti bývalé NSR převládají, u bývalé NSR je však patrný strmější nárůst v pozdějším věku, což může značit změnu manželského chování u žen mající děti v pozdějším věku. Zároveň je však v pozdějším věku vyšší i míra plodnosti vdaných (v souvislosti s posunem plodnosti do vyššího věku). Struktura živě narozených dle věku a rodinného stavu matky vykazovala v roce 2016 v obou částech Německa obecně nižší podíl mimomanželsky narozených s rostoucím věkem, ve vyšších věcích byl poté v bývalé NDR i NSR tento podíl dokonce na podobné úrovni (viz. Obr. 13 a Obr. 14) (SB, 2025).

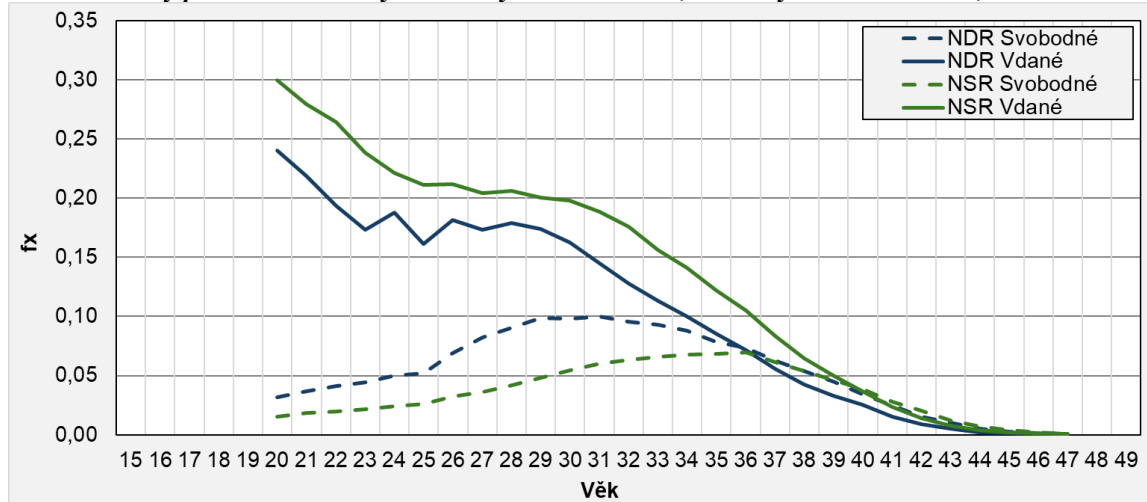
Obr. 11 – Míry plodnosti svobodných a vdaných žen dle věku, území bývalé NDR a NSR, 2000

Poznámky: Jako NDR a NSR je myšleno bývalé území těchto států v dnešním Německu. Střední stav žen byl vypočítán průměrem z počátečního a koncového stavu v daném roce. Z analýzy bylo vynecháno území Berlína.

Zdroj: SB (2025), vlastní výpočty a zpracování

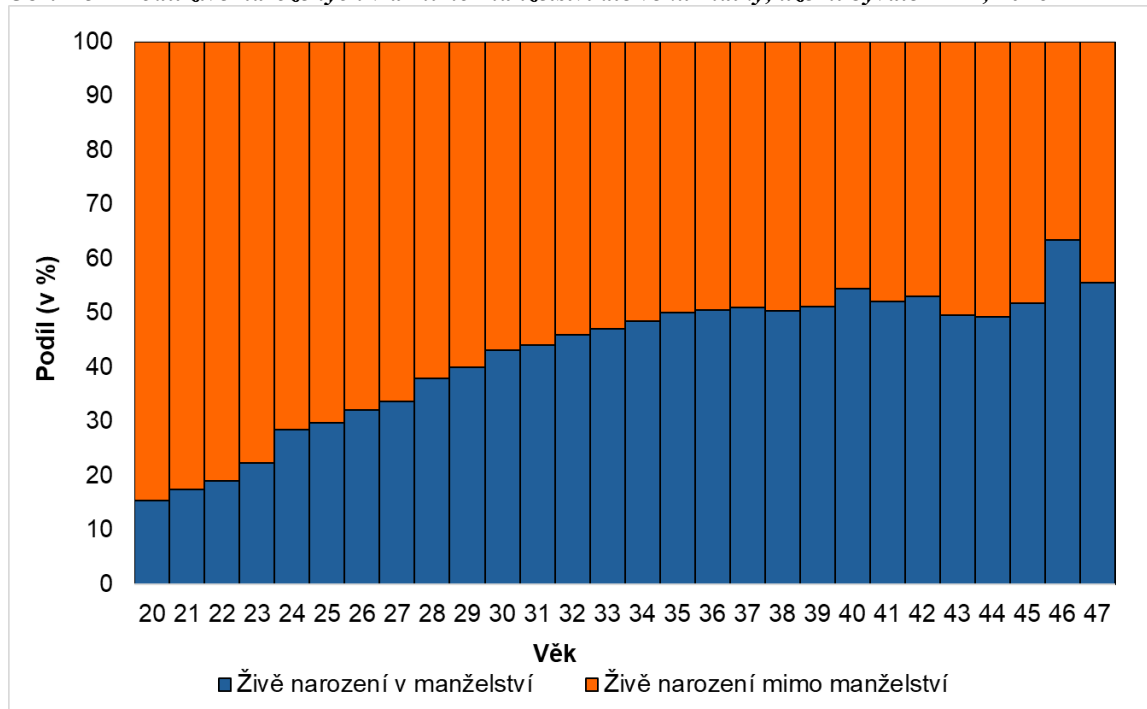
Obr. 12 – Míry plodnosti svobodných a vdaných žen dle věku, území bývalé NDR a NSR, 2016

Poznámky: Jako NDR a NSR je myšleno bývalé území těchto států v dnešním Německu. Střední stav žen byl vypočítán průměrem z počátečního a koncového stavu v daném roce. Z analýzy bylo vynecháno území Berlína. Mezi vdané byly započítány i ženy v registrovaném partnerství. Data byla dostupná pouze za věky 20 až 47 let.

Zdroj: SB (2025), vlastní výpočty a zpracování

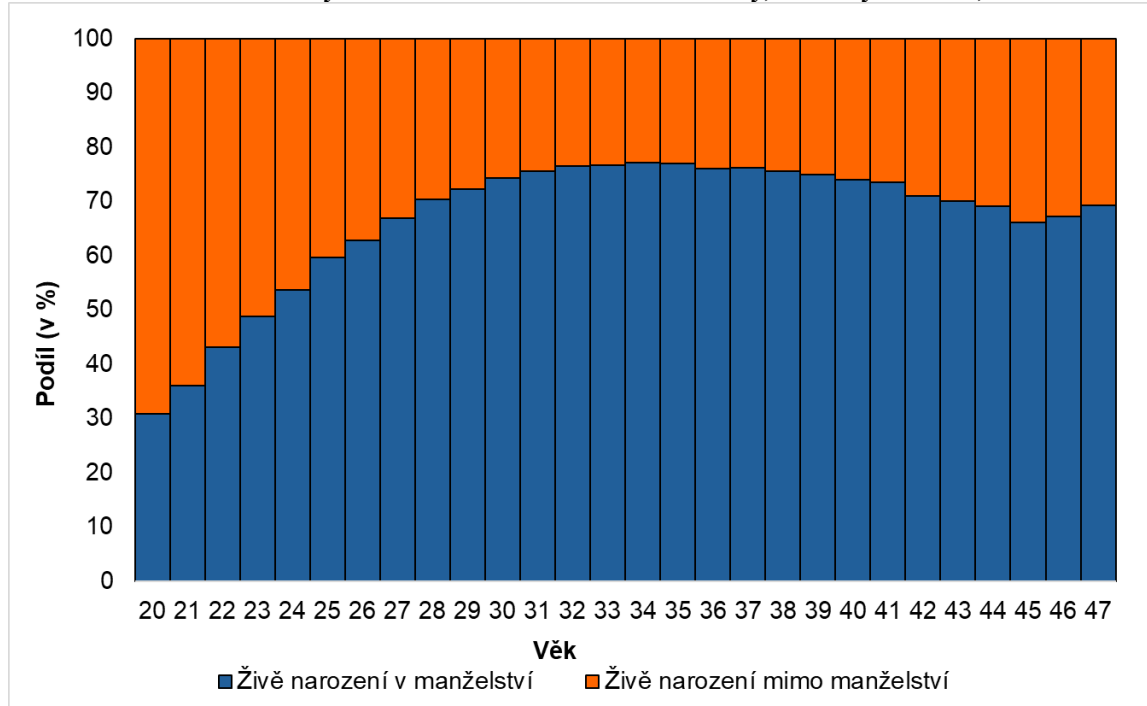
Obr. 13 – Podíl živě narozených v a mimo manželství dle věku matky, území bývalé NDR, 2016

Poznámky: Podíl z celkového počtu živě narozených. Bez oblasti Berlína.

Zdroj: SB (2025), vlastní výpočty a zpracování

Obr. 14 – Podíl živě narozených v a mimo manželství dle věku matky, území bývalé NSR, 2016

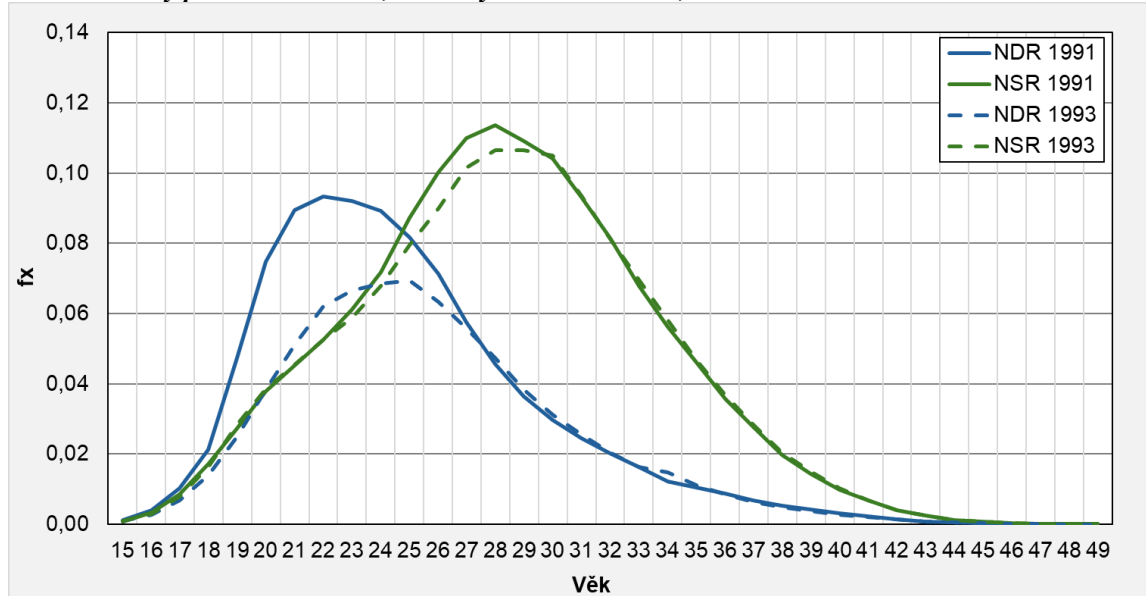
Poznámky: Podíl z celkového počtu živě narozených. Bez oblasti Berlína.

Zdroj: SB (2025), vlastní výpočty a zpracování

5.2. Časování a frekvence plodnosti, vývoj průměrného věku matek

U věku matek v rámci frekvence plodnosti lze sledovat od sjednocení dlouhodobý posun trendu k Západnímu Německu v rámci bývalé NDR (viz. Obr. 15). U věkově specifických měr plodnosti lze vidět na počátku 90. let značnou diferenciaci mezi východem a západem Německa. Větší hodnoty plodnosti posunuté do vyššího věku v rámci bývalé NSR se mezi lety 1991 a 1993 proměnily jen málo – spíše pokračoval posun do vyššího věku a “prodloužení” období nejvyšší plodnosti na více věků. U bývalé NDR je možno během pouhých 2 let vyzpozorovat souběžně probíhající procesy poklesu měr plodnosti po celé věkové škále a posunu kulminačního bodu měr do vyššího věku.

Obr. 15 – Míry plodnosti dle věku, území bývalé NDR a NSR, 1991 a 1993

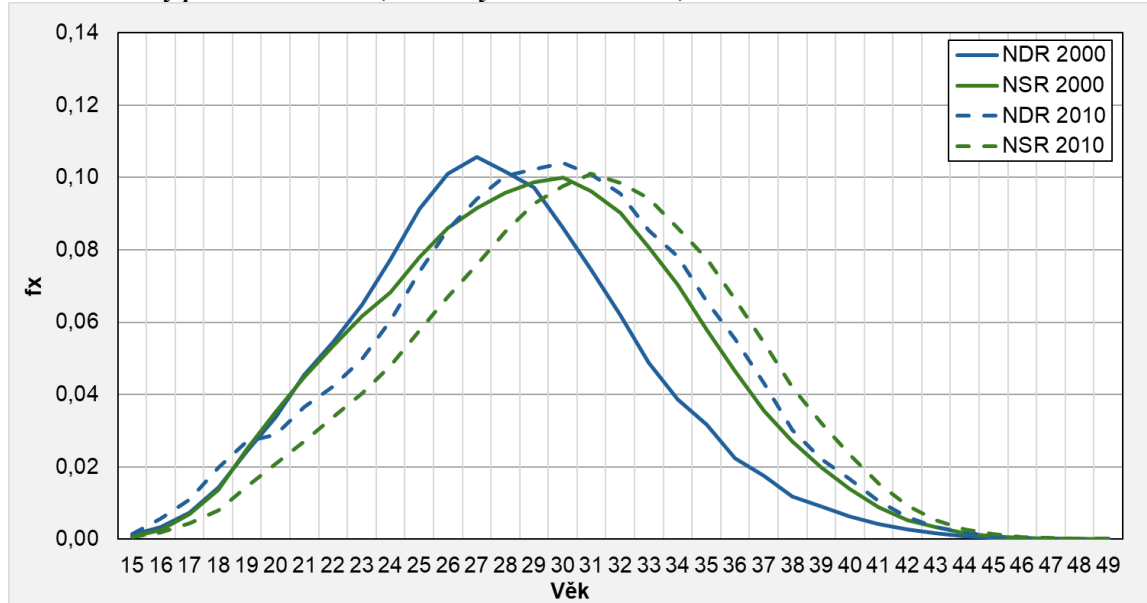

Poznámky: Jako NDR a NSR je myšleno bývalé území těchto států v dnešním Německu. Střední stav žen byl vypočítán průměrem z počátečního a koncového stavu v daném roce.

Zdroj: SB (2025), vlastní výpočty a zpracování

V roce 2000 se úhrnná plodnost bývalé NDR již blížila hodnotám v dřívější NSR, takže lze v tomto roce již lépe porovnávat na stejné úrovni plodnosti oproti době následující ihned po sjednocení. Ženy v bývalé NDR vykazovaly nejvyšší frekvenci plodnosti ve věku 27 let, zatímco jejich protějšky z bývalé NSR okolo 30 let. Ženy z bývalé NDR měly v té době vyšší míry plodnosti v kulminačním věku 27 let oproti ženám z bývalé NSR, zároveň však nastal razantnější propad měr plodnosti ve vyšším věku, kdežto ženy z bývalé NSR měly viditelně symetričtější průběh a “vrchol” měr plodnosti byl patrný v rámci cca 2 let před a po třicátém roce věku (viz. Obr. 15). U žen v bývalé NDR i 10 let po sjednocení stále do určité míry přežíval model dřívějšího časování a vyšší frekvence plodnosti, ovšem na úkor trvání nejvyššího bodu frekvence, což ve výsledku zapříčiňovalo nižší celkovou plodnost oproti Západnímu Německu. V roce 2010 je již u bývalé NDR patrná změna ve frekvenci a časování měr plodnosti, přičemž nastalo prodloužení nejvyšší frekvence jako tomu bylo u bývalé NSR a také posunu do vyššího věku v obou částech Německa.

Obr. 16 – Míry plodnosti dle věku, území bývalé NDR a NSR, 2000 a 2010

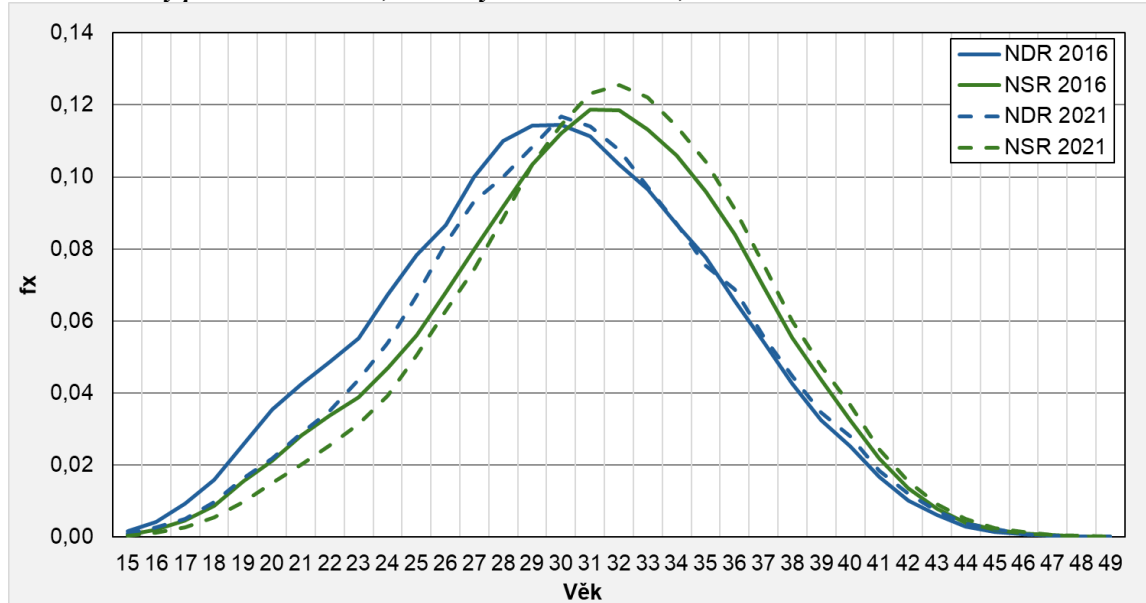

Poznámky: Jako NDR a NSR je myšleno bývalé území těchto států v dnešním Německu. Z analýzy bylo vynecháno území Berlína.

Zdroj: SB (2025), vlastní výpočty a zpracování

V roce 2016, kdy dosahovala úhrnná plodnost od sjednocení v Německu maximálních hodnot je u bývalé NDR i NSR pozorovatelná změna, kdy došlo hlavně u bývalé NSR ke zkrácení období nejvyšší kulminace plodnosti mezi 31. a 32. rokem za cenu vyšší celkové plodnosti – stav podobný bývalé NDR na počátku tisíciletí. Ve Východním Německu došlo k tomuto stavu též, ovšem v menší míře, což může být také důvodem dlouhodobějšího a stabilnějšího nárůstu úhrnné plodnosti, kdežto v bývalé NSR došlo do roku 2016 k jejímu krátkodobému, ovšem rychlému vzrůstu během pouhých pár let a nadměrným rozením kohort z poloviny 80. let. V současnosti zůstal trend pozorovatelný v roce 2016 v obou částech Německa podobný, došlo ovšem k celkovému snížení měr plodnosti ve všech věcích (viz. Obr. 17). Věk nejvyšších frekvencí měr plodnosti se stále posouvá, vzhledem k biologickým možnostem již ovšem pomaleji, než tomu bylo v první dekádě 21. století, přičemž v bývalé NDR zůstává stále v průměru o 2 roky nižší.

Obr. 17 – Míry plodnosti dle věku, území bývalé NDR a NSR, 2016 a 2021

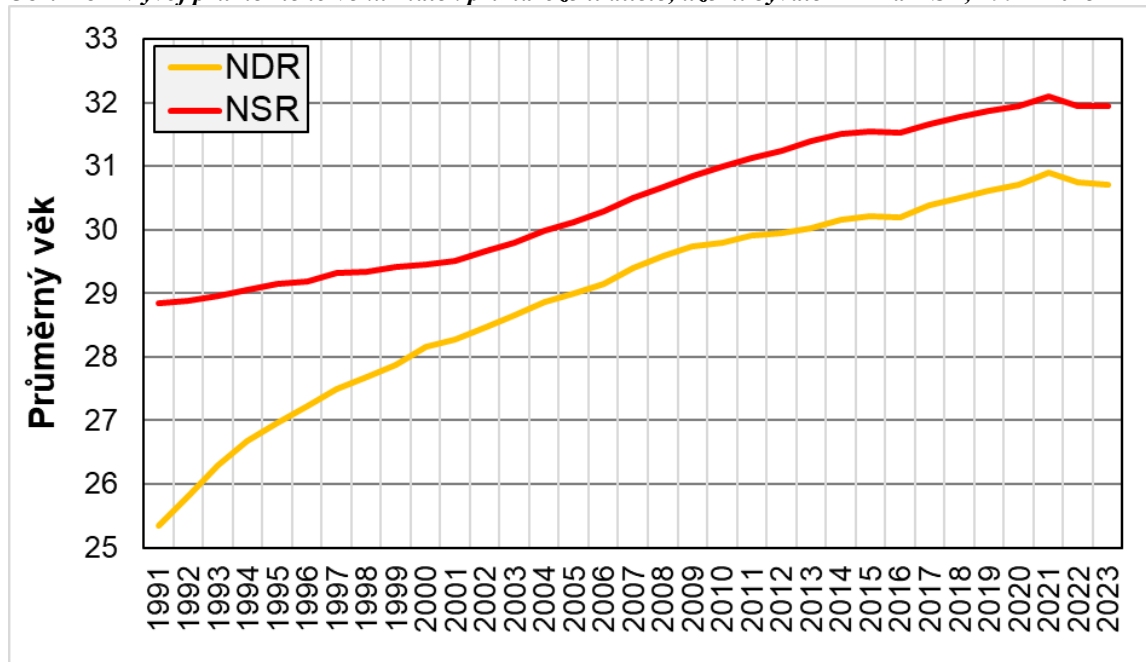

Poznámky: Jako NDR a NSR je myšleno bývalé území těchto států v dnešním Německu. Z analýzy bylo vynecháno území Berlína.

Zdroj: SB (2025), vlastní výpočty a zpracování

Vývoj průměrného věku matky při narození dítěte má od roku 2000 v obou částech Německa víceméně stejný průběh, v bývalé NDR vzrostl do roku 2023 z 28 let na 30,7 roků a v bývalé NSR z 29,4 na 31,9 roků. Zajímavý je malý, ale pozorovatelný obrat v letech s “maximální” plodností 2016 a 2021, přičemž v roce 2016 došlo k menšímu propadu průměrného věku a v roce 2021 zase k nárůstu oproti předchozímu a následujícímu roku (viz. Obr. 18). Propad v roce 2016 byl zapříčiněn menším nárůstem měr plodnosti mezi 20. a 25. rokem v daném roce, a to hlavně ve Východním Německu. Nárůst v roce 2021 zase kulminací měr plodnosti do určitého vyššího věku (v tomto případě v bývalé NDR okolo 30 a v bývalé NSR okolo 32 let) na úkor snížení měr plodnosti v nižších věcích. Z těchto výkyvů je patrné, že určité situace mohou alespoň v Německu donutit určité věkové kategorie k vyšší plodnosti, než měly předchozí období a než budou mít období následující, v roce 2016 se mohlo jednat o celkové zlepšení situace mateřství pro ženy v reprodukčním období, v roce 2021 zase neočekávaná specifická situace související s pandemií COVID-19 a lockdowny mohla způsobit rozhodnutí žen po 30. roce věku mít “na rychlo” děti, za čímž mohly stát různé důvody (viz. 4.3). Na rozdíl od podobné situace po druhé světové válce (viz. 3.2) nevede v současné době posun věku v rámci plodnosti k vyšším či stabilizovaným hodnotám konečné plodnosti, spíše naopak. U žen ve věku 40 a více let dochází v Německu ke zvyšování pravděpodobnosti porodu vyššího pořadí, u bezdětných žen se naopak šance narození dítěte razantně snižuje (Pöttsch, 2016).

Obr. 18 – Vývoj průměrného věku matek při narození dítěte, území bývalé NDR a NSR, 1991–2023

Poznámky: Mezi lety 1991–1999 byl u výpočtu měř plodnosti použit průměr z počátečních a koncových stavů obyvatelstva k získání středního stavu obyvatel (žen). Mezi lety 1994–1999 byly i u bývalé NDR a NSR do výpočtu měř plodnosti zahrnuty ženy z celého Berlína, od roku 2000 byla celá oblast Berlína z celkové analýzy bývalé NDR a NSR vynechána.

Zdroj: SB (2025), vlastní výpočty a zpracování

Posun ve věku matek má z biologického hlediska mnoho negativních efektů a rizik, jsou zde i však určitá pozitiva. Výzkumy provedené v rámci Německa zjistily, že novorozenci narození ženám s vyšším socioekonomickým statusem a vzděláním (což většinou odpovídá ženám ve “starším” reprodukčním věku) mají v průměru o něco vyšší porodní váhu. Matky mající první porod v nižším věku mají také vyšší šanci na horší zdraví v pozdějším věku oproti matkám rodícím později (Blumenfelder, Schlücker, 2014, Heineck et. al., 2004).

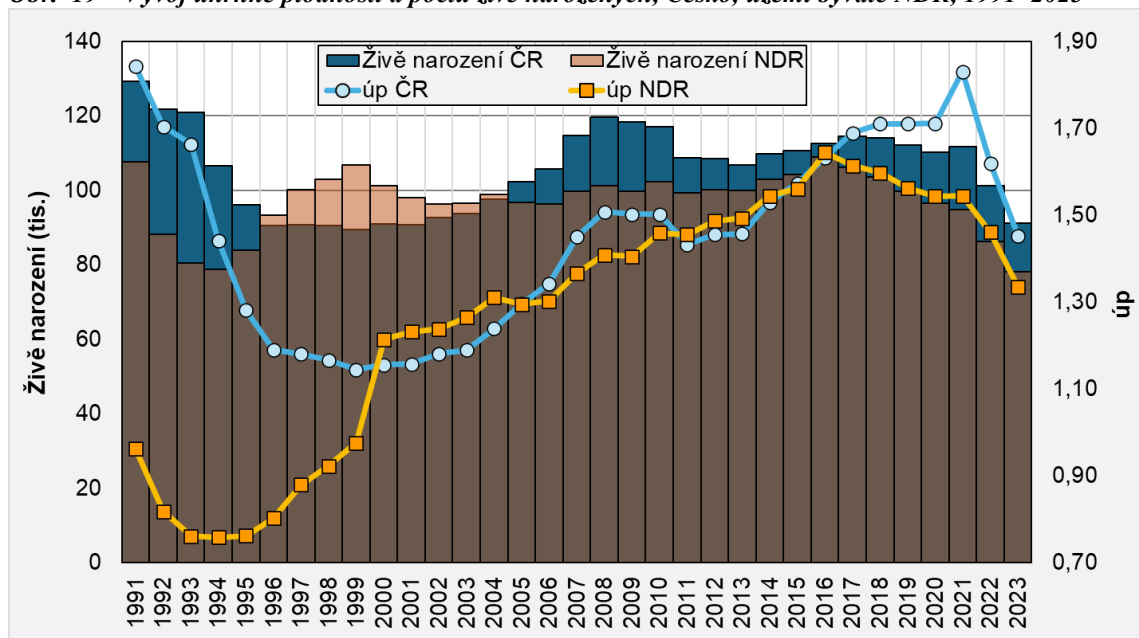
5.3. Stručné porovnání vývoje vybraných ukazatelů v bývalé NDR a Česku od roku 1991 do současnosti

V rámci ostatních zemí bývalého Východního bloku stejně jako v dřívější NDR také došlo (hlavně z počátku 90. let) k pozorovatelnému propadu plodnosti a úpadku manželství. Fenomén tohoto úpadku postihující Východoevropské země přecházející do nového režimu ovšem nebyl tak drastický a razantní, jako tomu bylo právě v bývalé NDR (nejvyšší relativní ztráty plodnosti z těchto zemí mezi lety 1989 až 1992 mělo Rusko a to 23 %, kdežto u bývalé NDR se jednalo o 47 %) (Conrad et. al., 1996).

U Česka byl propad úhrnné plodnosti v 90. letech také pozorovatelný, ovšem ne tak drasticky jako v případě bývalé NDR, propad zde byl o něco pomalejší a více stagnující. Oproti Východnímu Německu se držela plodnost déle na nízkých hodnotách. Zatímco v bývalé NDR

začaly hodnoty úhrnné plodnosti v polovině 90. let stoupat, v Česku až do počátku tisíciletí klesaly, za rok 1999 činila úhrnná plodnost 1,13 dítěte na ženu, což je historicky naměřené minimum. Za příčiny propadu plodnosti a s nimi souvisejících událostí v Česku v 90. letech se považují změna životního režimu a stylu a také zrušení propopulačních opatření, mezi hlavní z nich patřily také novomanželské půjčky (Holečková, 2019). Právě změna v rámci úbytku vdaných žen do 30 let a snížení jejich plodnosti měla největší podíl na celkovém úbytku plodnosti. Tedy hlavní příčinou byla změna věkové struktury rodinného stavu a snížení plodnosti do 25 let věku (Křesťanová, 2016). Nárůst plodnosti byl v první dekádě nového tisíciletí oproti bývalé NDR razantnější, souvisel ovšem s jejím pozdějším doháněním po absolutním minimu. Okolo roku 2008 došlo k dočasnému vrcholu úhrnné plodnosti s hodnotou kolem 1,5 a od té doby maximálním počtem živě narozených dosahujícím téměř 120 tisíc (viz. Obr. 19). Následující propad v těchto ukazatelích v bývalé NDR pozorován není. Po roce 2013 dochází v obou územích ke strmějšímu nárůstu úhrnné plodnosti, v Česku je však nárůst pokračující až do roku 2021, kdy vrcholí na hodnotě přibližně 1,83 dětí na ženu, kdežto ve Východním Německu lze po “rekordním” roce 2016 pozorovat kontinuální (ale relativně pomalé) snižování hodnot ukazatele, s výjimkou mírného vzestupu v roce 2021. Po pandemii COVID-19 došlo v obou územích k symetrickému razantnímu propadu plodnosti a počtu živě narozených, pravděpodobně souvisejících s trendem ve zbytku Evropy. Jen mezi roky 2021 a 2022 došlo v Česku k meziročnímu propadu narozených o 10 tisíc (necelých 10 %) (ČSÚ, 2023).

Obr. 19 – Vývoj úhrnné plodnosti a počtu živě narozených, Česko, území bývalé NDR, 1991–2023

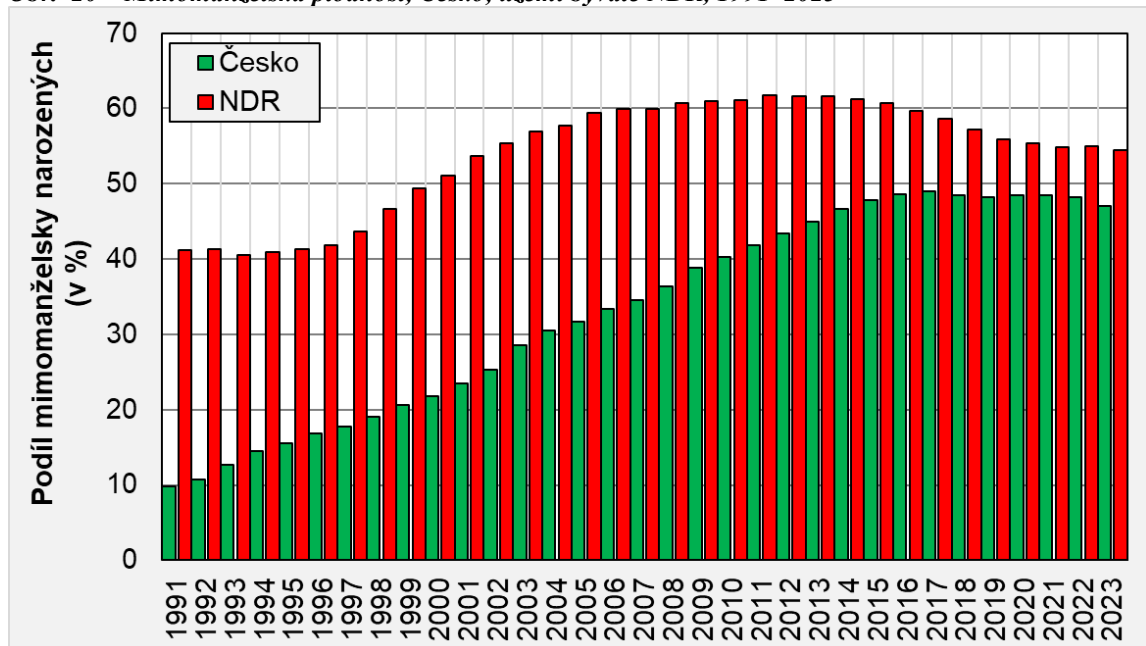

Poznámky: Jako NDR je myšleno bývalé území tohoto státu v dnešním Německu. Mezi lety 1991–1999 byl u bývalé NDR u výpočtu měř plodnosti použit průměr z počátečních a koncových stavů obyvatelstva k získání středního stavu obyvatel (žen). Mezi lety 1994–1999 byly i u bývalé NDR do výpočtu měř plodnosti zahrnuty ženy z celého Berlína, od roku 2000 byla celá oblast Berlína z celkové analýzy bývalé NDR vynechána.

Zdroj: SB (2025), ČSÚ (2024), vlastní výpočty a zpracování

Oproti NDR měli před 90. lety (resp. za období socialismu) České země velice nízkou mimomanželskou plodnost, podíl narozených mimo manželství nepřekročil 10 %. Po změně režimu došlo k prudkému nárůstu tohoto podílu, přičemž převažující část z něho tvoří dlouhodobě svobodné (resp. zatím nevdané) matky. Zatímco v roce 1989 tvořily děti narozené mimo manželství na území Česka 6 % ze všech narozených, v roce 2014 to již bylo 41 % (Kuprová, 2015). Podíl dětí narozených vdaným ženám dosáhl absolutního minima v roce 2017, kdy tvořil pouze 51 %, od té doby dochází k menšímu poklesu podílu narozených mimo manželství. Hodnoty narozených mimo manželství v bývalé NDR zůstávaly od sjednocení po celou dobu vyšší než v Česku, od 90. let byl však jejich maximální nárůst pouze o třetinu, zatímco v Česku vzrostl podíl narozených mimo manželství od počátku 90. let pětinasobně, rovněž v bývalé NDR byl pokles tohoto ukazatele v posledních letech výraznější (viz. Obr. 20). Nárůst ukazatele v Česku je opět nejvíce zapříčiněn změnami ve věkové struktuře a rodinném stavu žen, dochází k poklesu podílu vdaných žen do 20 let ve prospěch starších, i ve starších věkových skupinách dochází k nárůstu podílu svobodných žen (Kuprová, 2015).

Obr. 20 – Mimomanželská plodnost, Česko, území bývalé NDR, 1991–2023

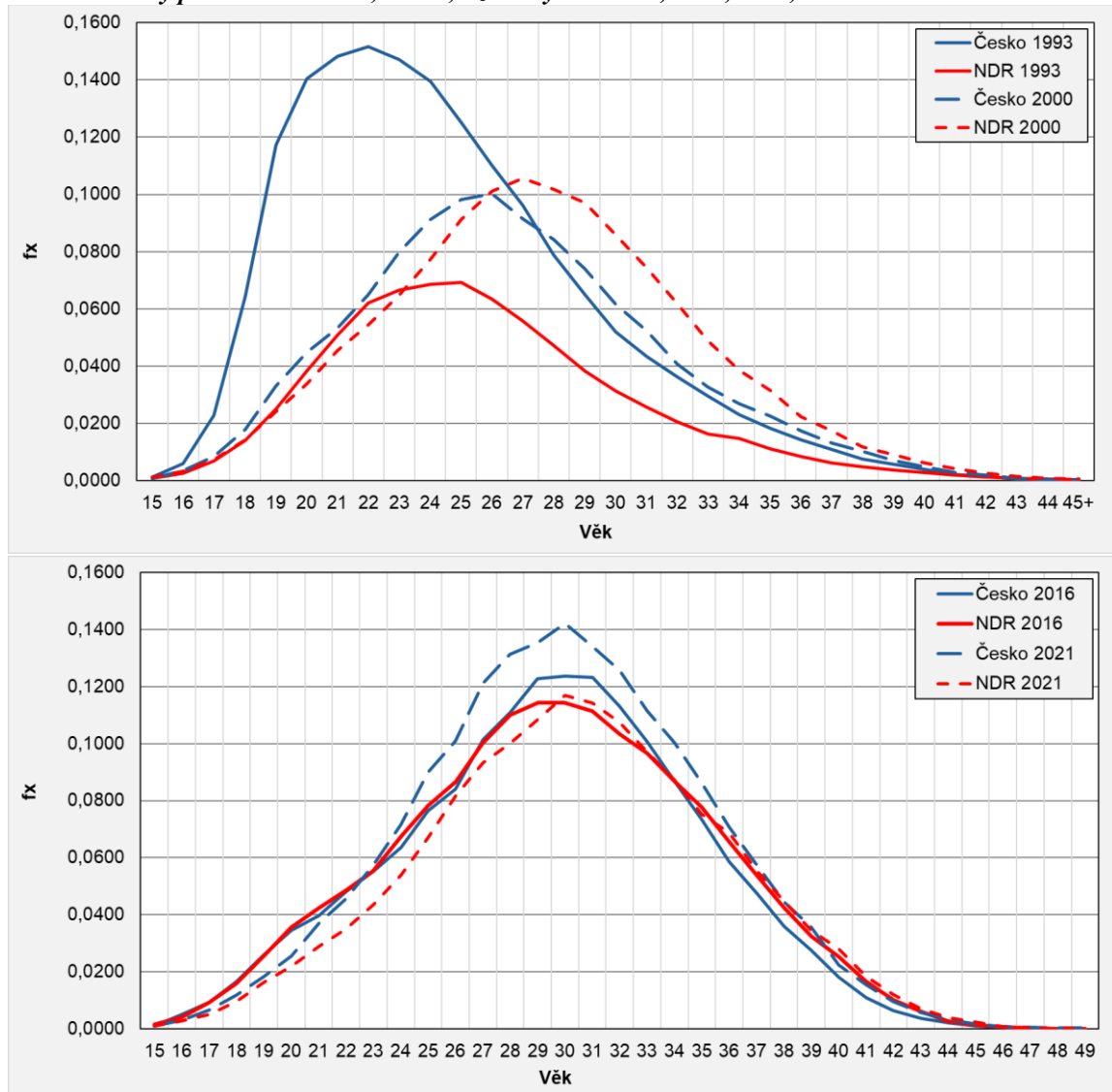
Poznámky: Jako NDR je myšleno bývalé území tohoto státu v dnešním Německu. Z analýzy bylo vynecháno území Berlína.

Zdroj: SB (2025), ČSÚ (2024), vlastní výpočty a zpracování

U rozložení měr plodnosti dle věku lze pozorovat největší rozdíly hned v prvních letech po pádu Východního bloku. Česko nebylo propadem plodnosti zatím tak výrazně zasaženo a vykazovalo nejvyšší míry plodnosti mezi 19. až 25. rokem, v bývalé NDR však kromě drastického propadu plodnosti začal také pomalu projevovat posun do vyššího věku a kulminace měr v určitém bodě. Na přelomu tisíciletí byla plodnost v bývalé NDR již o něco vyšší než v Česku, ovšem maxima měr plodnosti byly v Česku u žen v mladších věcích. V letech “maximální” plodnosti ve Východním Německu v poslední dekádě lze již pozorovat přibližně

stejně věkové rozložení měř v kulminačních bodech. Bývalá NDR měla vyšší míry plodnosti matek po 35. roce věku, v roce 2021 lze však v Česku vidět vyšší míry plodnosti v mladších i starších věcích oproti bývalé NDR, tedy téměř po celé věkové škále. V rámci Česka jsou maxima měř plodnosti stále v o něco mladším věku oproti bývalé NDR, ve starších věcích však došlo k “dorovnání” obou území (viz. Obr. 21).

Obr. 21 – Míry plodnosti dle věku, Česko, území bývalé NDR, 1993, 2000, 2016 a 2021

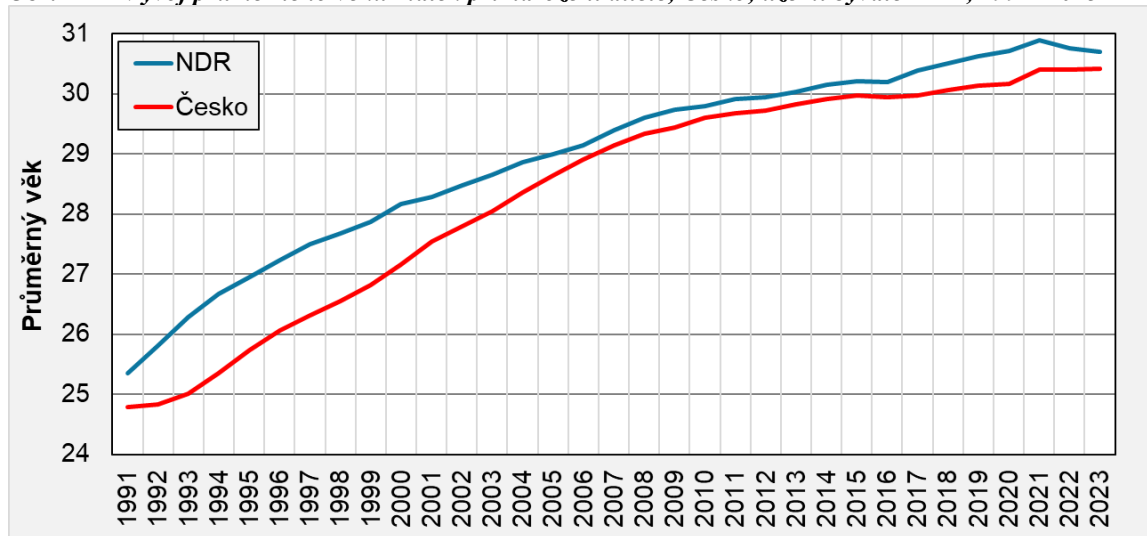

Poznámky: Jako NDR je myšleno bývalé území tohoto státu v dnešním Německu. V roce 1993 byl u bývalé NDR u výpočtu měř plodnosti použit průměr z počátečních a koncových stavů obyvatelstva k získání středního stavu obyvatel (žen). Od roku 2000 bylo z analýzy vynecháno území Berlína. V roce 1993 a 2000 byly poslední 4 roky ve věku žen nahrazeny u obou území věkovou skupinou 45+, z důvodu dostupnosti pouze za tuto věkovou skupinu z ČSÚ v daných letech.

Zdroj: SB (2025), ČSÚ (2024), vlastní výpočty a zpracování

Vzrůst průměrného věku matky při narození dítěte byl v Česku v porovnání s územím dřívější NDR opožděnější, ovšem od poloviny 90. let nastal strmý vzrůst a téměř vyrovnání průběhu vývoje i hodnot s Východním Německem. Pouze mezi roky 2016–2020 došlo k diferenciaci, kdy růst věku matky v Česku stagnoval, od období pandemie COVID-19 je však opět pozorovatelný konvergentní vývoj (viz. Obr. 22). V Česku i bývalé NDR tedy došlo s poklesem plodnosti k zvyšování průměrného věku matek, přičemž platí, že čím pozdější je první porod, tím má žena menší výsledný počet potomků (Kuprová, 2015).

Obr. 22 – Vývoj průměrného věku matek při narození dítěte, Česko, území bývalé NDR, 1991–2023

Poznámky: Jako NDR je myšleno bývalé území tohoto státu v dnešním Německu. Mezi lety 1991–1999 byl u bývalé NDR u výpočtu měř plodnosti použit průměr z počátečních a koncových stavů obyvatelstva k získání středního stavu obyvatel (žen). Mezi lety 1994–1999 byly i u bývalé NDR do výpočtu měř plodnosti zahrnuty ženy z celého Berlína, od roku 2000 byla celá oblast Berlína z celkové analýzy bývalé NDR vynechána.

Zdroj: SB (2025), ČSÚ (2024), vlastní výpočty a zpracování

Kapitola 6

Závěr

K pochopení širších okolností současného stavu plodnosti a demografického vývoje v Německu je potřeba také pohled do minulosti. Německo jako státní útvar od 19. století prošlo mnoha změnami a režimy, které se také projeví na jeho demografické struktuře. Právě zatím poslední výrazná změna v této oblasti – znovusjednocení v roce 1990 nastavila v „novém“ státě demografickou hranici dle rozdělení na předchozí východní a západní část. Situace zde byla o to více speciální tím, že došlo ke sjednocení území, které mělo ihned po válce po více jak 40 let naprosto odlišný politicko-sociální vývoj. V této unikátní situaci, kdy došlo ke spojení území bývalého komunistického režimu a „nového“ kapitalistického společně s odlišnými společenskými hodnotami a postoji šlo také sledovat, jak se v daných územích bude nadále měnit demografický vývoj a jaký byl obecný dopad této změny na populaci. Právě vývoj plodnosti v bývalé NDR byl tímto sjednocením nejvíce postižen.

Naprosté opuštění dřívějších propopulačních opatření a politik s ním souvisejících a také radikální změna životního stylu/společnosti vedla na území NDR k drastickému propadu plodnosti až na do té doby nejnižší naměřenou úroveň v historii. Území, které ještě před necelým čtvrtstoletím vykazovalo přibližně 1,43x vyšší hodnotu úhrnné plodnosti, než tehdejší NSR a počtem narozených (vztažených k domácí populaci) značně předhánělo tehdejší NSR se najednou ocitlo v plodnostní pasti. Pokles zde byl tak výrazný, že se značněji promítl i do hodnot v rámci celého Německa. Zatímco v západní části Německa k větším změnám nedošlo. Z provedených výzkumů vzešlo, že hlavní příčinou tohoto drastického poklesu byla kromě nových životních příležitostí hlavně kombinace nejistoty z budoucna a nespokojenosti s novým společenským nastavením. To může naznačovat, že jestliže v „moderní“ společnosti dojde k velkým změnám („překážkám“) způsobujícím nejistoty a potíže v plození a následné výchově potomstva (hlavně u ženské části populace), může nastat rapidní pokles porodnosti během velice krátkého období. Počátek 90. let by se v bývalé NDR dal popsat nejen jako propad porodnosti, ale také manželství a rodiny, došlo zde tedy k určitému přechodu jako součást reakce na nový režim. V bývalé NSR nedošlo k výraznému ovlivnění z východní části, vývoj zde pokračoval po „vlastní“ nastolené trajektorii. Po překonání „šoku“ a několika let rekordně nízkých hodnot úhrnné plodnosti pohybujících se okolo 0,75 dítěte na ženu došlo v bývalé NDR během několika let znovu k navýšení plodnosti, jednak v důsledku žen rodičích v pozdějším věku, ale také z důvodu určité „resilience“ na nový režim. Plodnost zde vzrostla zpět na tolik, že od roku 2008

do roku 2019 převyšovala dlouhodobě „stabilní“ hodnoty bývalé NSR, což značilo již pokročilý posun ve vývoji od 90. let u východní části Německa. V této době byl vývoj ukazatele úhrnné plodnosti v obou částech Německa rovnoběžný, lze tedy usuzovat, že na něho působily již stejné faktory (např. plošné otevření zařízení pečujících o děti, vhodnější ekonomická situace a další). Pokles hodnot úhrnné plodnosti v bývalé NDR po roce 2016 není zcela objasněn, obě části Německa však vykazují symetrický nárůst plodnosti v roce 2021, související zřejmě s totožným „prokreačním“ chováním spojeným s lockdownem a opatřeními během pandemie COVID-19, a následný prudký pokles od roku 2022 (který vyazuje většina Evropských zemí).

Z vlastních výsledků analýzy vyplývá, že od 90. let skutečně došlo ke konvergenci v plodnosti mezi bývalým Východním a Západním Německem, otázkou je, zda se skutečně jedná o „konvergenci“ v doslovném slova smyslu. Z trendu vycházejícího z vlastních výpočtů a poznatků z literatury byl vývoj plodnosti v bývalé NSR spíše volně pokračujícím a dosti stabilním, kdežto bývalá NDR prošla na konci tisíciletí „transformací“ plodnosti vedoucí k následnému znovu „nárůstu“ hodnot. Pokles plodnosti zde byl pozorovatelný již před sjednocením, z dostupných poznatků lze usuzovat že bez změn souvisejících se sjednocením obou států by však nebyl tak drastický. Hodnoty úhrnné plodnosti bývalé NDR nejdříve dorovnal a poté přesáhly hodnoty bývalé NSR, jejich vývoj po roce 2008 je však symetrický se stejnými výkyvy, což značí určitou míru konvergence mezi územími. Vývoj se odlišuje až po „roce maximální plodnosti Německa“ v roce 2016, kdy je pozorovatelný strmý pokles úhrnné plodnosti v bývalé NDR oproti dřívější NSR. Od tohoto roku do roku 2021 tedy docházelo znovu k určité diferenciaci vývoje mezi oběma územími, která není v odborné literatuře objasněna, jedná se sice o menší výkyv oproti době ihned po sjednocení, zato ale za povšimnutí stojící, bere-li se v potaz předchozí rovnoběžný vývoj obou území. Na v této době odlišný vývoj v bývalé NDR mohlo působit mnoho faktorů, s největší pravděpodobností politicko-ekonomických.

Od roku 2021 je znovu patrný rovnoběžný vývoj v obou územích, resp. strmý propad plodnosti, přičemž bývalá NDR vyazuje od roku 2020 nižší hodnoty plodnosti. Je možno tedy tvrdit, že v posledních pár letech není diferenciacie v plodnosti mezi územími značně patrná, pouze jak již bylo zmíněno vyazuje bývalá NDR nižší hodnoty. Spíše je důležité zdůraznit, že zde probíhající pokles plodnosti je pozorovatelný ve stejném období v širším Evropském kontextu, dá se spekulovat, že se již nejedná o regionální vývoj ovlivněný odlišnými podmínkami dle bývalého rozdělení státu, nýbrž o makro regionální, až globální trend. Jestli bude tento vývoj pokračovat ve stejné vývojové tendenci ukážou až další roky.

Průměrný věk matek konvergoval stejně jako plodnost v bývalém Východním Německu směrem k západní části. Z uvedených výpočtů vyplývá, že „hlavní fáze“ konvergence v bývalé NDR proběhla do počátku 21. století a od té doby se zde průměrný věk vyvíjí rovnoběžně s bývalou NSR, dlouhodobě je však přibližně o rok nižší než v bývalé NSR. V obou částech Německa je poté dlouhodobě vzrůstající. S vývojem průměrného věku byly také srovnávány míry plodnosti dle věku ve vybraných letech. Z vlastních výpočtů byl v bývalé NDR pozorován jejich výrazný pokles a zároveň současně probíhající posun do vyššího věku v 90. letech, což značí více zároveň probíhajících procesů při zjištěné transformaci plodnosti. To také dokazuje, že již

z počátku 90. let probíhala konvergence s bývalou NSR v rámci věku matek při narození potomka, zatímco konvergence u plodnosti nastala až později. Nejvyšší hodnoty měr plodnosti ve vybraných letech dle věku potvrdily vývoj průměrného věku. Asi největší zajímavostí byl pokles a navýšení průměrného věku oproti letům přechodným a následujícím v roce 2016 a 2021, kdy z měr plodnosti vyplynulo, že v roce 2016 došlo v obou částech Německa k menšímu (ale stabilnímu) nárůstu měr plodnosti přibližně mezi 20. až 30. rokem, zatímco v roce 2021 zase ke snížení měr plodnosti v uvedeném věku oproti předchozímu a následujícímu roku a jejich „navýšení“ těsně po 30. roce života jako určitá forma „kompenzace“. Jestliže se vezme v potaz, že oba tyto roky představovaly nejvyšší hodnoty úhrnné plodnosti za Německo od sjednocení, dá se usuzovat, že tato věková odlišnost mohla nastat z několika důvodů. Buď došlo v obou zmíněných rocích k odlišným podmínkám, které byly v roce 2016 příhodnější pro mladší rodičky a v roce 2021 zase pro ty starší, či mohlo dojít ke změně trendu, kdy byl rok 2016 pouze „poslední“ výjimkou s mladšími rodičkami a v pozdějším roce 2021 se od nich již nedala očekávat vyšší plodnost a následná kulminace měr plodnosti ve vyšším věku byla způsobena původně odloženými těhotenstvími starších žen (mohlo se také jednat o porody vyššího pořadí). Je také možné, že do plodnosti v roce 2016 zasáhla migrační krize z předchozího roku, kdy mohlo rodit více mladých žen cizinek.

Podíl narozených mimo manželství (již v době sjednocení vysoký) v bývalé NDR v průběhu let dále vzrůstal, po maximálních hodnotách po roce 2012 však nastal mírný propad a stagnace tohoto ukazatele. V bývalé NSR je podíl stále (oproti dřívější NDR) o 20% nižší, došlo zde však k rapidnímu vzrůstu, kdy v roce 1991 tvořili narození mimo manželství okolo pouhých 10 % a dnes je to již trojnásobek. Nutno podotknout, že zde byl nejrychlejší nárůst od počátku tisíciletí do roku 2016, kdežto v bývalé NDR hlavní fáze nárůstu začala a skončila přibližně o 4 roky dříve. Míry plodnosti svobodných žen byly v porovnávaných letech 2000 a 2016 dle očekávání ve většině věků vyšší u bývalé NDR, míry vdaných žen zase byly zase naopak vyšší v bývalé NDR. U měr plodnosti vdaných žen je trend vývoje dle věku v obou letech a částech Německa více symetrický. U měr plodnosti svobodných došlo v roce 2016 oproti roku 2000 k obecnému nárůstu ve většině věků, více však celkově v bývalé NDR, kdežto v bývalé NSR došlo spíše k prudšímu nárůstu až v pozdějším věku rodiček (přesněji věk 37 a více). S rostoucím podílem mimomanželsky narozených dochází k většímu sblížení měr plodnosti svobodných a vdaných žen, přičemž sblížení je více patrné s rostoucím věkem. Podíl mimomanželsky narozených v roce 2016 však obecně u obou částí Německa s rostoucím věkem klesá.

Trendy ve vývoji plodnosti v Česku a bývalé NDR byly od 90. let do současnosti více odlišné, než by se z prvního domnění mohlo u dvou sousedních a kulturně blízkých států vycházejících ze stejného režimu původně zamýšlet. Na počátku 90. let mělo území Česka úhrnnou plodnost skoro 2 děti na ženu, zatímco Východní Německo téměř o 1 dítě méně. V bývalé NDR byl propad plodnosti na nejnižší hodnoty rychlejší a opětovný nárůst začínal již od poloviny 90. let (což pravděpodobně značí dřívější počátek propadu plodnosti – již před sjednocením), kdežto na území Česka byl propad od počátku 90. let „hlubší“ a minima dosáhl ukazatel úhrnné plodnosti až na samém konci tisíciletí. Dřívější „zotavení“ z krize plodnosti v bývalé NDR může být částečně

také v důsledku spojení a přechodu na systém západní části Německa – určitá „výhoda“, kterou Česko nemělo (i přes vstup do nového politického režimu zde nebylo přímé „spojení“ se zemí „Západního bloku“). Lze říci, že v Česku propad plodnosti souvisel hlavně se změnou režimu a zrušením propopulačních opatření, ve Východním Německu se však jednalo o komplexnější a hlubší problém související nejen se sjednocením, ale také s celkovým odlišným vývojem obou částí. Vývoj plodnosti od přelomu tisíciletí do roku 2016 byl víceméně podobný, pokles v bývalé NDR po roce 2016 nebyl v Česku pozorovatelný, nárůst zde pokračoval, až v roce 2021 kulminoval na hodnotě okolo 1,83 dětí na ženu. Opětovný strmý propad plodnosti v Česku i bývalé NDR po roce 2021 pouze potvrzuje, že se jedná o mezinárodní fenomén. Na počátku 90. let přetrvával v Česku nízký podíl mimomanželsky narozených ještě z doby přechozího režimu, kdežto v bývalé NDR byl přibližně 4x vyšší. To opět poukazuje na rozdílné postoje v některých oblastech i přes politicko-kulturní blízkost území. V Česku však došlo od 90. let k drastickému nárůstu tohoto ukazatele v současnosti téměř dorovnávací hodnoty bývalé NDR. Z dostupných poznatků lze usuzovat, že v Česku došlo k většímu úpadku manželství a jeho významu, než tomu bylo v bývalé NDR, což zapříčinilo rození dětí mimo manželství (které dříve bylo spojeno právě se sňatkem/manželstvím, zatímco v bývalé NDR toto nebylo nutně zvykem). Podíl mimomanželsky narozených v Česku vzrostl od počátku 90. let téměř pětinasobně, zatímco v bývalé NDR šlo o necelou třetinu. Z počátku 90. let zůstávaly míry plodnosti v Česku vysoké a kulminovaly v mladých věcích (okolo 21 let), zatímco bývalá NDR již zažívala snížení plodnosti a posun ve věku matek. Do počátku nového tisíciletí došlo k tomuto vývoji i v Česku, které se i věkovým průměrem matek začalo dorovnávat s bývalým Východním Německem. V letech před pandemií COVID-19 se v bývalé NDR zvyšoval průměrný věk matek, zatímco v Česku stagnoval, s poklesem plodnosti od roku 2021 je však možné znovu pozorovat sblížení průměrného věku i měř plodnosti. Z uvedeného se dá říci, že změny v plodnosti, které proběhly v NDR, proběhly také v Česku, akorát s časovým odstupem. Je nutné si uvědomit, že obě území začínaly již v 90. letech s odlišnými hodnotami ukazatelů plodnosti, ovšem ve všech zkoumaných ukazatelích došlo postupem času k „dorovnání“ hodnot, což již může naznačovat určitý „mezinárodní“ trend (a ne pouze vnitrostátní).

Hlavním záměrem práce bylo zkoumat trendy ve vývoji plodnosti mezi bývalým Západním a Východním Německem s pomocí vlastní analýzy vybraných ukazatelů a dostupné literatury. Bohužel omezenost, případně nedostupnost dat vedla ke zkrácení či úplnému vynechání některých původně zamýšlených analýz. Z práce však vyplynulo, že vývoj plodnosti v bývalé NDR byl komplexnější než pouhý „propad“ a následná konvergence a že se spíše jednalo o vlastní „přetransformování“ do nového režimu s určitou formou resilience. V posledních letech jsou v obou částech Německa trendy vývoje plodnosti spíše „mezinárodní“, nežli „lokální“ (jak tomu bylo v 90. letech) a mají stejný nebo alespoň podobný průběh. V rámci plodnosti je možné tvrdit, že se vývoj mezi bývalými státy NDR a NSR již příliš odlišovat nebude, jestliže nedojde k razantnějším změnám, z celkového počtu a podílu narozených u celého Německa však značně dominuje Západní část, dle níž se bude do budoucna řídit početní vývoj Německa „přirozenou cestou (přírůstkem)“. Analýza plodnosti a s ní spojeným chováním v těchto dvou územích však

pomůže pochopit situace, ke kterým dochází anebo může docházet v některých státech. Z vlastní analýzy vyplynulo, že obě části Německa čelí (v různé míře) v současnosti v rámci plodnosti mnoha výzvám mezi něž patří mimo jiné kolísání plodnosti na „nízkých“ hodnotách dle socio-ekonomické situace (hlavně bývalá NDR), pokles počtu živě narozených dětí (i přes vyšší hodnoty úhrnné plodnosti v některých letech je méně narozených dětí než před 30 lety, což značí pokles počtu žen v reprodukčním věku) a pokračující posun plodnosti matek do vyššího věku společně s měnícími se hodnotami v rámci rodinného stavu (hlavně bývalá NSR).

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A ZDROJŮ

- ADLER, Marina, A. (1997). *Social Change and Declines in Marriage and Fertility in Eastern Germany*. Online. Journal of Marriage and Family. Vol. 59, č. 1, s. 37–49. Dostupné z: JSTOR, <https://doi.org/10.2307/353660>. [citováno 2025-04-22].
- ALLEN, Debra, J (2003). *The Oder-Neisse Line: The United States, Poland, and Germany in the Cold War*. Online. Bloomsbury Publishing. ISBN 0–313–32359–3. Dostupné z: Google books, https://books.google.cz/books?hl=cs&lr=&id=PFDeEAAAQBAJ&oi=fnd&pg=PP8&dq=oder+neisse&ots=Kup8Fohicc&sig=kxNolYRpdCHmAWdbB6zfGTj2YI&redir_esc=y#v=onepage&q=siles&f=false. [citováno 2025-04-22].
- ANDREEV, E., M., JASILIONIENE, A., JDANOV, D., A., SKHOLNIKOV, V., M., SOBOTKA, T., ZEMAN, T. (2015). *Methods Protocol for the Human Fertility Database*. Online. PDF. In: Human Fertility Database. Dostupné z: <https://www.humanfertility.org/File/GetDocumentFree/Docs/methods.pdf>. [citováno 2025-04-23].
- BABKOVÁ, Eliška (2010). *Trendy a kontexty prokreačního chování na území bývalé NDR a NSR*. Praha. Bakalářská práce. Univerzita Karlova v Praze. Přírodovědecká fakulta.
- BEHREND, Hanna (2011). *Viewpoints on German partition and reunification*. Online. Social Semiotics. Vol. 21, č. 1, s. 55–65. Dostupné z: Taylor & Francis, <https://doi.org/10.1080/10350330.2011.535670>. [citováno 2025-04-20].
- BERDAHL, Daphne (2005). *The Spirit of Capitalism and the Boundaries of Citizenship in Post-Wall Germany*. Online. Comparative Studies in Society and History. Vol. 47, č. 2, s. 235–251. Dostupné z: JSTOR, <https://www.jstor.org/stable/3879304>. [citováno 2025-04-22].
- BESSEL, Richard (2009). *Germany 1945: From War to Peace*. Online. Simon & Schuster. Dostupné z: Google books, https://books.google.cz/books?hl=cs&lr=&id=wFx4T9QvU94C&oi=fnd&pg=PT2&dq=german+borders+after+ww2&ots=xjykR0xD1y&sig=TLy6JggnzCHvtT31esl9pMqZlhl&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false. [citováno 2025-04-22].
- BLUMENFELDER, Raphaela, A., SCHLÜCKER, Friedericke, U. (2014). *Effects of age at first birth on health of mothers aged 45 to 56*. Online. Journal of Family Research. Vol. 26, č. 3, s. 347–371. <https://doi.org/10.3224/zff.v26i3.18992>. [citováno 2025-04-22].
- BUJARD, Martin, ANDERSSON, Gunnar (2024). *Fertility Declines Near the End of the COVID-19 Pandemic: Evidence of the 2022 Birth Declines in Germany and Sweden*. Online. European Journal of Population. Vol. 40, č. 4. Dostupné z: Springer Nature Link, <https://doi.org/10.1007/s10680-023-09689-w>. [citováno 2025-04-21].
- BUJARD, Martin, SCHELLER, Melanie (2017). *Impact of Regional Factors on Cohort Fertility: New Estimations at the District Level in Germany*. Online. Comparative

- Population Studies. Vol. 42, s. 55–88. Dostupné z: Comparative Population Studies, <https://doi.org/10.12765/CPoS-2017-07>. [citováno 2025-04-27].
- BUJARD, Martin, SULAK, Harun (2016). *Mehr Kinderlose oder weniger Kinderreiche?* Online. KZfSS Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie. Vol. 68, s. 487–514. Dostupné z: Springer Nature Link, <https://doi.org/10.1007/s11577-016-0373-6>. [citováno 2025-04-27].
- CONRAD, Christopher, LECHNER, Michael, WERNER, Welf (1996). *East German Fertility After Unification: Crisis or Adaptation?* Online. Population and Development Review. Vol. 22, č. 2, s. 331–358. Dostupné z: JSTOR, <https://doi.org/10.2307/2137438>. [citováno 2025-04-22].
- ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD (2023). *Vývoj obyvatelstva České republiky – 2022*. PDF. Online. In: Český statistický úřad. Dostupné z: <https://csu.gov.cz/produkty/vyvoj-obyvatelstva-ceske-republiky-2022>. [citováno 2025-04-23].
- ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD (2015). *Demografický vývoj Středočeského kraje - 1960 až 2012*. PDF. Online. In: Český statistický úřad. Dostupné z: <https://csu.gov.cz/produkty/demograficky-vyvoj-stredoceskeho-kraje-1960-az-2012>. [citováno 2025-04-23].
- ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD (2022). *Porodnost a plodnost - 2011–2021*. PDF. Online. In: Český statistický úřad. Dostupné z: <https://csu.gov.cz/produkty/porodnost-a-plodnost-2011-2021>. [citováno 2025-04-23].
- DORBRITZ, Jürgen (2008). *Family diversity with low actual and desired fertility*. Online. Demographic Research. Vol. 19, s. 557–598. Dostupné z: JSTOR, <https://www.jstor.org/stable/26349258>. [citováno 2025-04-22].
- EBERSTADT, Nicholas (1994). *Demographic Shocks After Communism: Eastern Germany, 1989-93*. Online. Population and Development Review. Vol. 20, č. 1, s. 137–152. Dostupné z: JSTOR, <https://doi.org/10.2307/2137633>. [citováno 2025-04-22].
- GLASS, D., V. (1968). *Fertility trends in Europe since the second world war*. Online. A Journal of Demography. Vol. 22, č. 1, s. 103–146. Dostupné z: Taylor & Francis, <https://doi.org/10.1080/00324728.1968.10405528>. [citováno 2025-04-21].
- GOLDSTEIN, Joshua, R., KREYENFELD, Michaela (2011). *Has East Germany Overtaken West Germany? Recent Trends in Order-Specific Fertility*. Online. Population and Development Review. Vol. 37, č. 3, s. 453–472. Dostupné z: Wiley Online Library, <https://doi.org/10.1111/j.1728-4457.2011.00430.x>. [citováno 2025-04-22].
- GOLDSTEIN, Joshua, R., KLÜSENER, Sebastian (2014). *A Long-Standing Demographic East–West Divide in Germany*. Online. Population, Space and Place. Vol. 22, č. 1, s. 5–22. Dostupné z: Wiley Online Library, <https://doi.org/10.1002/psp.1870>. [citováno 2025-04-21].
- GRIGORIEV, Pavel, PECHHOLDOVÁ, Markéta (2017). *Health Convergence Between East and West Germany as Reflected in Long-Term Cause-Specific Mortality Trends: To What Extent was it Due to Reunification?* Online. European Journal of Population. Vol. 33, č. 5, s. 701–731. Dostupné z: Springer Nature Link, <https://doi.org/10.1007/s10680-017-9455-z>. [citováno 2025-04-20].
- HANK, Karsten (2001). *Regional fertility differences in western Germany: an overview of the literature and recent descriptive findings*. Online. International Journal of Population Geography. Vol. 7, č. 4, s. 243–257. Dostupné z: Wiley Online Library, <https://doi.org/10.1002/ijpg.228>. [citováno 2025-04-22].

- HEIDE, Julian, LUX, Thomas, MAU, Steffen (2024). *Ost- und Westdeutsche für immer? Zu Wahrnehmungen von Unterschieden und Konflikten zwischen Ost- und Westdeutschen*. Online. KZfSS Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie. Vol. 76, s. 1–23. Dostupné z: Springer Nature Link, <https://doi.org/10.1007/s11577-024-00949-z>. [citováno 2025-04-22].
- HOLEČKOVÁ, Kristýna (2019). *Porodnost a plodnost v českých zemích v 90. letech a současnosti*. Praha. Diplomová práce. Vysoká škola ekonomická v Praze.
- HOORN, van, André, MASELAND, Robbert (2010). *Cultural differences between East and West Germany after 1991: Communist values versus economic performance?* Online. Journal of Economic Behavior & Organization. Vol. 76, č. 3, s. 791–804. Dostupné z: ScienceDirect, <https://doi.org/10.1016/j.jebo.2010.10.003>. [citováno 2025-04-20].
- HUININK, Johannes, TUMA, Nancy, B. (1987). *Post-war fertility patterns in the Federal Republic of Germany*. Online. In: MAYER, Karl, Ulrych. Applications of Event History Analysis in Life Course Research. Max-Planck-Institut für Bildungsforschung, s. 510–543. Dostupné z: MPG.PuRe, https://pure.mpg.de/rest/items/item_2103361/component/file_2103360/content. [citováno 2025-04-22].
- HUSÁK, Tomáš (2007). *Vybrané aspekty populačního vývoje Německa po roce 1950*. Praha. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze. Přírodovědecká fakulta.
- KALIBOVÁ, Květa, PAVLÍK, Zdeněk (2005). *Mnohojazyčný demografický slovník*. Praha: Česká demografická společnost. 2. vyd. ISBN 80–239–4864–4.
- KALIBOVÁ, Květa, PAVLÍK, Zdeněk, VODÁKOVÁ, Alena (2009). *Demografie (nejen) pro demografy: třetí, přepracované vydání*. 3. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství.
- KAMUSELLA, T.D.I. (1999). *Ethnic Cleansing in Silesia 1950-89 and the Ennationalizing Policies of Poland and Germany*. Online. Patterns of Prejudice. Vol. 33, č. 2, s. 51–73. Dostupné z: Taylor & Francis, <https://doi.org/10.1080/003132299128810551>. [citováno 2025-04-21].
- KESTERNICH, Iris, SIFLINGER, Bettina, SMITH, James, P., STECKENLEITER, Carina (2020). *Unbalanced sex ratios in Germany caused by World War II and their effect on fertility: A life cycle perspective*. Online. European economic review. Vol. 130, s. 3–25. Dostupné z: ScienceDirect, <https://doi.org/10.1016/j.eurocorev.2020.103581>. [citováno 2025-04-21].
- KLÄRNER, Andreas (2015). *The low importance of marriage in eastern Germany – social norms and the role of peoples' perceptions of the past*. Online. Demographic Research. Vol. 33., č. 9, s. 239–272. Dostupné z: JSTOR, <https://www.jstor.org/stable/26331986>. [citováno 2025-04-22].
- KREYENFELD, Michaela (2004). *Fertility Decisions in the FRG and GDR: An Analysis with Data from the German Fertility and Family Survey*. Online. Demographic Research. Vol. 3. č. 11. s. 275–318. Dostupné z: Demographic Research, <http://dx.doi.org/10.4054/DemRes.2004.S3.11>. [citováno 2025-04-22].
- KREYENFELD, Michaela, KONIETZKA, Dirk (2004). *Angleichung oder Verfestigung von Differenzen? Geburtenentwicklung und Familienformen in Ost- und Westdeutschland*. Online. MPIDR Working Papers WP-2004-025. Max Planck Institute for Demographic Research, Rostock, Germany. doi: 10.4054/MPIDR-WP-2004-025. Dostupné z: <https://econpapers.repec.org/paper/demwpaper/wp-2004-025.htm>. [citováno 2025-04-22].

- KREYENFELD, Michaela, KUBISCH, Karolin, PÖTZSCH, Olga (2019). *Human Fertility Database Documentation: Germany*. PDF. Online. In: Human Fertility Database. Dostupné z: <https://www.humanfertility.org/Country/Country?cntr=DEUTNP>. [citováno 2025-04-23].
- KŘEŠŤANOVÁ, Jana (2016). *Analýza vývoje plodnosti na území České Republiky za použití dekompozičních metod*. Online. Demografie. Vol. 58, č. 2, s. 142–158. Dostupné z: <http://hdl.handle.net/20.500.11956/168691>. [citováno 2025-04-22].
- KUPROVÁ, Barbora (2015). *Trendy mimomanželské plodnosti v České republice po roce 1989*. Online. Naše Společnost. Vol. 13, č. 2, s. 35–49. Dostupné z: CVVM, <https://cvvm.soc.cas.cz/cz/cvvm/casopis-nase-spolecnost/prehled-clanku/74-2015-2/1971-trendy-mimomanzelske-plodnosti-v-ceske-republice-po-roce-1989>. [citováno 2025-04-22].
- LUPPI, Francesca, ARPINO, Bruno, ROSINA, Alessandro (2020). *The impact of COVID-19 on fertility plans in Italy, Germany, France, Spain, and the United Kingdom*. Online. Demographic research. Vol. 43, s. 1399–1412. Dostupné z: JSTOR, <https://www.jstor.org/stable/26967844>. [citováno 2025-04-21].
- OLTERMANN, Philip (2016). *Fertility rate in Germany rises to 33-year high*. In: Guardian. 17. 10. 2016. Dostupné z: <https://www.theguardian.com/world/2016/oct/17/fertility-rate-germany-rises-33-year-high-births-children-population>. [citováno 2025-04-23].
- PAVLÍK, Zdeněk, RYCHTAŘÍKOVÁ, Jitka, ŠUBRTOVÁ, Alena, 1986. *Základy demografie*. Praha: Academia Praha. 1. vyd. ISBN 3233433917.
- PÖTZSCH, Olga (2012). *Birth order and birth interval—new data and findings*. PDF. Online. In: Statistisches Bundesamt. Dostupné z: https://www.destatis.de/DE/Methoden/WISTA-Wirtschaft-und-Statistik/2012/02/birth-order-poetzsch-022012.pdf?__blob=publicationFile. [citováno 2025-04-22].
- PÖTZSCH, Olga (2016). *Fertility in Germany before and after the 2011 Census: Still no Trend Reversal in Sight*. Online. Comparative Population Studies. Vol. 41, č. 1, s. 87–118. Dostupné z: Comparative Population Studies, <https://doi.org/10.12765/CPoS-2016-02>. [citováno 2025-04-22].
- STATISTISCHES BUNDESAMT (1993). *Bevölkerungstatistische Übersichten 1946 bis 1989*. Online. Statistisches Bundesamt. Dostupné z: Statistische Bibliothek, https://www.statistischebibliothek.de/mir/receive/DEMonografie_mods_00002289. [citováno 2025-04-23].
- STATISTISCHES BUNDESAMT (2025). *Geburten*. In: Statistisches bundesamt. Dostupné z: https://www.destatis.de/DE/Themen/GesellschaftUmwelt/Bevoelkerung/Geburten/_inhalt.html. [citováno 2025-04-23].
- STRANG, Lord (1955). *Germany between East and West*. Online. Foreign affairs. Vol. 33, č. 3, s. 387–401. Dostupné z: JSTOR, <https://doi.org/10.2307/20031106>. [citováno 2025-04-22].
- SZABO, Stephen, F. (2023). *Germany's Strategic Reorientations, Present and Past*. Online. Survival. Vol. 65, č. 4, s. 31–39. Dostupné z: Taylor & Francis, <https://doi.org/10.1080/00396338.2023.2239054>. [citováno 2025-04-23].
- WEINER, Daniela, R., P. (2023). *Teaching about Fascism(s): The Relationship between Fascist Italy and Nazi Germany in Italian, West German, and East German Textbooks*. Online. Journal of Contemporary History. Vol. 58, č. 1, s. 136–151. Dostupné z: Sage Journals, <https://doi.org/10.1177/00220094211063097>. [citováno 2025-04-21].

SEZNAM POUŽITÝCH DATOVÝCH PRAMENŮ

- ArcGIS (2023). *Germany Bundeslander Boundaries*. Online. In: ArcGIS Online. 07. 04. 2025. Dostupné z: <https://www.arcgis.com/home/item.html?id=64527c3c32764a9bb5e33939ec837745>. [citováno 2025-04-27].
- ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD (2024). *Demografická příručka – 2023*. Online. In: Český statistický úřad. 25. 11. 2024. Dostupné z: <https://csu.gov.cz/produkty/demograficka-prirucka-2023>. [citováno 2025-04-27].
- ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD (2024). *Demografické ročenky (pramenná díla) 2023 – 1919*. Online. In: Český statistický úřad. Dostupné z: https://csu.gov.cz/casova_rada_demografie [citováno 2025-04-27].
- HUMAN FERTILITY DATABASE (2025). *Germany*. Online. In: Human Fertility Database. Dostupné z: <https://www.humanfertility.org/Country/Country?cntr=DEUTNP>. [citováno 2025-04-27].
- STATISTISCHES BUNDESAMT (2025). *Birth statistics*. Online. In: Statistisches Bundesamt. Dostupné z: <https://www-genesis.destatis.de/datenbank/online/statistic/12612/details>. [citováno 2025-04-27].
- STATISTISCHES BUNDESAMT (bez data). *Statistisches Bundesamt*. Online. 2025. Dostupné z: https://www.destatis.de/DE/Home/_inhalt.html. [citováno 2025-04-27].